

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK YOLU

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 76 (2025), 81-103.

Geliş/Received: 04.02.2025

Kabul/Accepted: 13.05.2025

DOI: 10.46955/ankuayd.1632983

(Araştırma Makalesi/Research Article)

ÜNİVERSİTE KONFERANSLARI'NDA HALK SAĞLIĞI

PUBLIC HEALTH IN UNIVERSITY CONFERENCES

HARUN ÇAKAN*

ÖZ

Erken Cumhuriyet döneminde yüksek öğrenim alanında önemli adımlar atılmıştır. Bunlar arasında Üniversite Reformu'nu izleyen yıllarda düzenlenmeye başlanan ve on yıl boyunca sürdürülen ve halka açık olan Üniversite Konferansları bulunmaktadır. Üniversite'nin hem Türk hem de yabancı hocalarının konuşmacı oldukları bu konferanslar hemen her alanda yapılmıştır. Bu dönemin bir diğer önemli mücadelesi ise halk sağlığı alanındadır. Bu çalışmada söz konusu konferanslarda halk sağlığı ve bununla ilişkili olan alanların ne ölçüde ele aldığı incelenmiştir. Konferanslarda halk sağlığına ilişkin sorunlara dair sunumların yapıldığı, ancak bazı istisnalar dışında, çeşitli hastalıklarla doğrudan temas eden vatandaşlara veya yerelerde mücadele eden hekimlere yönelik tavsiyelerden ziyade ele alınan konuların daha kuramsal ve genel bir bakış açısıyla işlendiği görülmüştür. Bunun nedenleri arasında, konferansların İstanbul'da gerçekleştirilmiş olması ve buna bağlı olarak da dinleyici kitlesinin bileşiminin ve konferansların yapıldığı tarihlerde salgınlarla mücadele konusunda bazı aşamaların kaydedilmiş olmasının etkili olduğu değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, halk sağlığı konusunun, kuramsal ve genel yönleriyle olsa da Üniversite Konferansları'nda ele alındığını ve Üniversite'nin bu mücadeleye katıldığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Halk Sağlığı, Hıfzıssıhha, İstanbul Üniversitesi, Üniversite Konferansları

ABSTRACT

In the Early Republican Era important steps were taken in the field of higher education. Among these were the University Conferences, which were held in the years following the University Reform and continued for ten years as public events. These conferences, in which both Turkish and foreign professors of the University were speakers, were organised in almost every field. Another important struggle in this era was in the field of public health. This study analyses the extent to which public health and related topics were addressed in the Conferences. It has been observed that presentations on public health issues were made at the Conferences, but with some exceptions, the issues addressed were approached from a more theoretical and general perspective rather than recommendations for citizens who were in direct contact with various diseases or physicians who were struggling in locally. Among the reasons considered are the fact that the conferences were held in Istanbul, which influenced the composition of the audience, and that certain progress had been made in combating epidemics at the time the conferences took place. Nevertheless, it is possible to say that the subject of public health was addressed in the University Conferences, albeit in theoretical and general aspects, and that the University participated in this struggle.

Key Words: Early Republican Era, Istanbul University, Public Health, Public Hygiene, University Conferences

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, hcakan@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6087-3784

Extended Abstract

The young republic has adopted a scientific approach to governing the state and society and to generating solutions to existing problems, attached importance to scientific education and scientific research, and endeavoured to disseminate scientific knowledge and thought to the public. Among the activities aimed at the last mentioned goal, the 'University Conferences' open to the public and later the 'University Week' activities were of great importance.

With the 1933 University Reform, Darülfünûn, inherited from the Ottoman Empire, was closed down and Istanbul University was established as a higher education institution suitable for the needs of the Republic. In order to establish the university's connection with society and life, University Conferences were organised in Istanbul for 10 years starting from the 1935-1936 academic year. In these conferences, topics in various disciplines such as philosophy, mathematics, astronomy, physics, chemistry, biology, geology, statistics, statistics, philology, literature, history, geography, pedagogy, law, economy, politics, folklore and medicine were discussed. In these conference series, both Turkish and foreign lecturers, especially German scientists working at Istanbul University at that time, took part as speakers.

In the same period, one of the important areas of struggle of the state was the field of health. During the foundation period of the Republic, diseases such as tuberculosis, syphilis, trachoma, malaria and smallpox were important problems in Turkey. In addition, high infant mortality and low population were also problems. For this reason, since its foundation, the Republic of Turkey has carried out important works in the field of public hygiene, i.e. the protection of public health, in order to fight against diseases and to build a healthy society. These efforts included initiatives in the health organisation, legal regulations, education and propaganda activities.

This study analyses how preventive medicine and public health were addressed in the aforementioned conference series. In this framework, the papers that directly or indirectly addressed the related issues in the University Conferences were identified and analysed. Thus, the importance given to the issue of public health in these events and the approach towards this issue were revealed and evaluated.

In this study, it was determined that more than 200 presentations were made in total in University Conferences within a period of 10 years, and 41 of them directly or indirectly addressed public health issues. Although the numbers vary, public health has been a topic that has been addressed every year that the events have continued. Featured subjects within these conferences were about diseases, public health as a discipline, nutrition, substance abuse and maternal and child health and population. Besides these, there were presentations about mental health, orthopaedics, disabilities, preventive medicine and new techniques in relation to public health as well.

It is noteworthy that these presentations addressed the issue of public health on a more general and theoretical basis, rather than including urgent measures or recommendations to address existing problems.

The reasons for the aforementioned approach were considered to be related to the fact that the events were held in Istanbul and the audience consisted of university professors and students and the interested Istanbul public. In this context, it can be explained that the texts emphasised the importance of public health, its methodology and some measures that the central government could take, instead of solutions to various concrete problems. On the other hand, the fact that the conferences started in the 1935-1936 academic year, and that the methods of combating epidemics had been determined in these years and that a certain degree of success had been achieved may also have influenced the approach to the subject.

However, although theoretical and general issues were mainly dealt with, it is still possible to say that the issue of public health occupied an important place in the University Conferences and that the University supported the state's struggle in this field through the conferences it organised.

Giriş

Genç Cumhuriyet, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" sözünde de ifadesini bulan bir anlayışla hareket ederek devletin ve toplumun yönetimini ve mevcut sorunlara çözümlerin üretilmesini bilimsel esaslara dayanarak ele almıştır. Yine bu anlayışa uygun olarak bilim eğitime ve bilimsel araştırmaya önem vermiş ve bilimsel bilgi ve düşüncenin halka yayılması için çaba göstermiştir. Belirtilen son amaca yönelik faaliyetler arasında ise halka açık "Üniversite Konferansları" ve daha sonra "Üniversite Haftası" etkinlikleri önem taşımaktadır.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde devletin önemli mücadele alanlarından bir diğeri sağlık alanıdır. Bu yıllarda Türkiye'de salgın hastalıklar önemli bir sorun oluşturuyordu.¹ Bu nedenle de Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren hem salgın hastalıkları bitirebilmek hem de sağlıklı bir toplum inşa edebilmek adına hıfzıssıhha, yani hijyen veya halk sağlığı² koruma alanında önemli çalışmalar yapmıştır.

Bu çalışmada ise yukarıda anılan konferans dizisinde, erken Cumhuriyet dönemi açısından çok önemli bir sorun ve bir mücadele sahasını oluşturan önleyici tedavi ve halk sağlığı, yani hıfzıssıhha veya hijyen meselesinin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu çerçevede Üniversite Konferansları'nda doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili konulara değinen bildiriler belirlenerek ele alınmıştır. Böylece bu etkinliklerde halk sağlığı meselesine verilen önem ve bu konuya yönelik yaklaşım ortaya konmuş ve değerlendirilmiştir.

I. Üniversite Konferansları

1933 Üniversite Reformu ile birlikte Osmanlı Devleti'nden miras alınan Darülfünûn kapatılmış ve Cumhuriyet'in ihtiyaçlarına uygun bir yükseköğretim kurumu olarak İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Bu reform ile beraber Darülfünûn'da eleştiri konusu olan birçok nokta³, İstanbul Üniversitesi'nde giderilmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri de Darülfünûn'un toplum ve hayat ile bağının bulunmadığına dair eleştiridir.⁴ Bu sebeple, İstanbul Üniversitesi, 1935-1936 öğretim yılından itibaren İstanbul'da salı günleri halka açık bir şekilde "Üniversite Konferansları", 1940 yılından itibaren ise yaz tatillerinde Anadolu'nun diğer şehirlerinde "Üniversite Haftası" olarak anılan etkinlikleri düzenlemiştir. Üniversite ile toplum ve hayat arasındaki bağı kurmayı hedefleyen bu etkinlikler aynı zamanda halkı aydınlatmayı da amaçlamıştır.⁵

1935-1945 yılları arasında düzenlenen Üniversite Konferansları'nın amacını, dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel, 1937 yılında basılan *1935-1936 Üniversite Konferansları'nın 1. cildinin* önsözünde şöyle ifade etmiştir: "... *talebemizin genel bilgilerini arttırmak ve genel düşünüş kabiliyetlerini olgunlaştırmak için ...Üniversite bilginlerini halka yaymak için...*"⁶

Üniversite Konferansları, bilimsel düşünceyi ve bilgiyi halka ulaştırmayı amaçlamakta olup bu anlayış genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bir "Bilim Cumhuriyeti"⁷ olma hedefiyle örtüşmektedir. Bu yaklaşım, Rektör Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel'in "*ilerleme ilim ile olur*"⁸ sözüyle de paralellik göstermektedir.

On yıl boyunca gerçekleştirilen bu konferanslarda felsefe, matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji, istatistik, filoloji, edebiyat, tarih, coğrafya, pedagoji, hukuk, ekonomi, politika, folklor ve tıp gibi çeşitli bilim dallarındaki konular ele alınmıştır. 200'ün üzerinde sunumun yapıldığı bu konferans dizilerinde hem Türk hem

¹ Süleyman Tekir, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65 (2019), 408.

² Türk Dil Kurumu sözlüğünde halk sağlığı, "*bireylerin sağlığının korunmasını konu edinen bilim dalı*" olarak tanımlanırken hıfzıssıhha "*Sağlıklı yaşamak için alınması gerekli önlemlerin bütünü; sağlık bilgisi*", hijyen kelimesi ise "*sağlık bilgisi*" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim 05.05.2025.

³ Prof. Albert Malche, Darülfünûn'a yönelik eleştiriler ve öneriler içeren bir rapor hazırlamıştır. Onun eleştirileri için bkz. Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939. Önemli bir diğer eleştiri ise Darülfünûn'un devrimlere yeterli oranda destek vermemesi şeklindedir. Bkz. Remzi Demir, "1920 - 2010 Yılları Arasında Türkiye'de Bilim (Bir Tarihsel Yorum Denemesi)", *Cumhuriyet ve Bilim Kongre Bildirileri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Eki*, (2009), 7.

⁴ İnan Kalaycıoğulları, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bilim ve Teknoloji Politikalarının Oluşumunda Alman Bilim Adamlarının Rolü ve Etkisi", *İkinci vatan ve Ankara Üniversitesi (1933-1970)*, Ed. Kasım Karakütük, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016, 126.

⁵ Kalaycıoğulları, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bilim ve Teknoloji", 126.

⁶ Cemil Bilsel, "Önsöz", *Üniversite Konferansları 1935-1936*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, III.

⁷ İnan Kalaycıoğulları, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Bilim - II*, İstanbul: Muhayyel, 2020, 253.

⁸ Cemil Bilsel, "Rektör Cemil Bilsel'in 1937-1938 Ders Yılı Açış Nutku", *Üniversite Konferansları 1937-1938*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939, 3.

de o dönemde İstanbul Üniversitesi'nde görev alan başta Alman bilim insanları olmak üzere yabancı hocalar konuşmacı olarak yer almıştır.⁹

İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen konferanslar çok rağbet görmüştür. Ancak bu durum İstanbul ile sınırlı kalmamış, Anadolu'nun farklı bölgelerinde de ilgi uyandırmış ve bu nedenle de İstanbul Üniversitesi, söz konusu konferansları kitap olarak 1937 yılından itibaren basmaya başlamıştır.¹⁰

Ayrıca, 1940 yılından itibaren "Üniversite Haftası" adıyla Üniversite Konferansları'nın benzeri Türkiye'nin farklı illerinde yapılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede farklı bilim dallarından İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri çeşitli kentlere gitmişler ve burada biri halk için biri de akademik olmak üzere ikiye konferans vermişlerdir.¹¹ Dönemin Rektörü Cemal Bilsel'in ifadesiyle "ilmi yurda götürülen ve ilmi millileştiren"¹² bu Üniversite Haftası etkinlikleri aralıklarla 1958 yılına kadar sürmüştür.¹³ Sonraki yıllarda Türkiye'nin çeşitli illerinde Ankara Üniversitesi Haftası ve İstanbul Teknik Üniversitesi Haftası da düzenlenmiştir.¹⁴

2. Genç Cumhuriyet ve Sağlık Meselesi

Cumhuriyeti'nin kuruluşu döneminde Türkiye, birçok alanda geri kalmış ve az gelişmiş bir ülke durumundaydı. Ülkenin sağlık teşkilatının düzeyi, toplumun iktisadi koşulları gibi çeşitli etmenler birçok hastalığın salgın halinde bulunmasına yol açıyordu. Bu dönemde verem, frengi, trahom, sıtma, çiçek gibi hastalıklar ciddi bir sorundu.¹⁵ Bunların yanı sıra çocuk ölüm oranları yüksek, ayrıca ülkenin nüfusu da genel olarak yetersizdi.¹⁶ Söz konusu durum, yani hem nüfus azlığı hem de halkın sağlık açısından içerisinde bulunduğu olumsuz durum, Cumhuriyet yönetiminin güçlü bir ekonomi ve güçlü bir ordu meydana getirme gibi hedeflerini aksatacak bir seviyede olması sağlık alanını daha da önemli kılmıştır.¹⁷ Sağlık alanındaki çalışmaların amacı güçlü bir toplum meydana getirmek, bunun için de ölüm oranlarını azaltmak suretiyle nüfus artışını sağlamak ve salgınları da etkisizleştirmektir.¹⁸ Bu amaç, Mustafa Kemal Atatürk tarafından şu sözlerle vurgulanmıştır: "Sağlık ve Sosyal Yardım hususunda takip ettiğimiz gaye şudur: Milletimizin sıhhatinin muhafaza ve takviyesi, ölümlerin azaltılması, nüfusun çoğaltılması, bulaşıcı ve salgın hastalıkların etkisiz hale getirilmesi, bu suretle milletin fertlerinin dinç ve kabiliyetli bir halde kusursuz beden olarak yetiştirilmesi..."¹⁹ Belirlenen bu amaç ve hedef doğrultusunda genç Türkiye Cumhuriyeti, sağlık konusuna büyük önem vermiştir. Bir yandan salgın hastalıklarla mücadele etmiş²⁰, bu çerçevede aşı üretimi ve aşı uygulamalarına önem vermiş²¹; öte yandan da halk sağlığını koruma ve iyileştirme amaçlı başka girişimlerde de bulunmuştur.²² Özellikle Cumhuriyet'in ilk Sağlık Bakanı olan Dr. Refik Saydam'ın anlayışı doğrultusunda koruyucu hekimliğe önem verilmiştir.²³ Bu durum *On Beşinci Yıl Kitabı*'nda, Sıhhat ve İçtimaî Muvenet Vekaletinin, biri halk sağlığını koruma diğeri ise tıbbi-içtimaî yardım olmak üzere başlıca iki görevi bulunduğu şeklinde ifade edilmiştir.²⁴

⁹ Kalaycıoğulları, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bilim ve Teknoloji", 126.

¹⁰ Bilsel, "Önsöz", III.

¹¹ Kalaycıoğulları, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bilim ve Teknoloji", 127.

¹² Bilsel'den aktaran Nuri Fudaylı Kıcıroğlu, Ayşegül Komsuoğlu, "Türk Yükseköğretiminde Üniversite Yeniden Yapılanırken "İlmi Yurda Götürmek": Üniversite Haftaları Örneği", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 41 (2022), 18.

¹³ Kıcıroğlu, Komsuoğlu, "Türk Yükseköğretiminde", 4.

¹⁴ Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 4 - İstanbul Üniversitesi (1933-1946)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, 375.

¹⁵ Gül Karacaer Çakır, "Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı Politikalarında Bulaşıcı Hastalıklar 1920-1940", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53 (2021), 206.

¹⁶ Karacaer Çakır, "Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı", 202.

¹⁷ Sena Coşgun Kandal, "'Çocuklar, gördüğünüz her sivrisineği öldürünüz!' Erken Cumhuriyet Dönemi'nde sıtma ile mücadelede eğitim (1923-1948)", *Turkish History Education Journal*, 11/1 (2022), 76.

¹⁸ Tekir, "Erken Cumhuriyet Dönemi", 408.

¹⁹ Atatürk'ün *Bütün Eserleri*, 2005, 278'den akt. Fevzi Çakmak, "Cumhuriyet Türkiyesi'nin Sağlık Politikası ve Uygulamaları (1923-1973)", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye (2023), 324-353.

²⁰ Erken Cumhuriyet döneminde çeşitli hastalıklarla ilgili verilen mücadele için bkz. Hilal Özkaya, "Cumhuriyet döneminde bulaşıcı hastalıklarla mücadele", *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 20/2 (2016), 77-84; Tekir, "Erken Cumhuriyet Dönemi", 407-430; Karacaer Çakır, "Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı", 220-228.

²¹ Türkiye'de aşılama ve aşı üretimi çalışmalarının tarihçesi ile ilgili bkz. Süleyman Furkan Demirden, Kadir Alptekin, İlgin Kımız Geboloğlu, Suphi Ş. Öncel, "Dünden bugüne Türkiye'de aşılama ve aşı üretiminin tarihçesi", *Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi*, 52/4 (2022), 247-264.

²² Bu mücadele Osmanlı Devleti döneminde başlamıştır. Ancak bu konu, çalışmanın kapsamını aşacağından burada ele alınmamaktadır.

²³ Halil İbrahim Aksakal, "Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27/1 (2017), 227-228.

²⁴ *On Beşinci Yıl Kitabı*, Yayına Hazırlayan: Cumhuriyet Halk Partisi, 1938, 337.

Sağlık hizmetlerinde ve teşkilatında yapılan çalışmaların yanı sıra²⁵ bu dönemde özel olarak bazı hastalıklarla mücadele amacıyla teşkilatların kurulduğu da görülmektedir. Örneğin, frenginin daha yoğun görüldüğü bölgelerde 1925 senesinin sonlarında “Frengi Mücadele Teşkilatları” oluşturulmuştur.²⁶ 1928 yılında ise Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi²⁷ kurulmuş, aynı yıl bir Hıfzıssıhha Mektebinin açılması kararı verilmişse de, kararın hayata geçirilmesi ancak 1936 yılında olmuştur.²⁸

Teşkilat yapısındaki düzenleme ve geliştirmelerle birlikte sağlık konusunda yasal düzenlemelerde bulunulmuştur. Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önceki tarihte, 1921 yılında çıkarılan 90 sayılı Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun²⁹, 1926 tarihli 839 sayılı Sıtma Mücadele Kanunu³⁰ gibi çeşitli kanunlar ve nizamnameler yürürlüğe konmuştur.³¹ Yasal düzenlemeler ve çıkarılan kanunlar arasında halk sağlığı açısından en önemlisi 24 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan 1593 sayılı Umumî Hıfzıssıhha Kanunu’dur.³²

Hıfzıssıhha veya halk sağlığı sadece sağlık teşkilatının veya yasama faaliyetlerinin konusu olmamış, erken Cumhuriyet döneminde düzenlenen tıp kongrelerinde de hıfzıssıhha ve özellikle de bulaşıcı hastalıklar gündemde önemli bir yer tutmuştur. 1925 yılında yapılan 1. Milli Tıp Kongresi’nde sıtma ve verem üzerinde durulmuş, 1927 yılındaki 2. Milli Tıp Kongresi’nde trahom ve verem, 1929 tarihli 3. Milli Tıp Kongresi’nde ise frengi ele alınmıştır. 1950 yılında yapılan 11. Milli Tıp Kongresi’nde ise tüberküloz (verem) önemli bir gündem maddesi olmuştur.³³

Bulaşıcı hastalıklarla mücadele o dönemde eğitim alanına da yansımıştır. Toplumun sahip olduğu hıfzıssıhha alışkanlıklarını değiştirerek toplumsal sağlığa katkıda bulunmak amacıyla hıfzıssıhha, eğitim müfredatlarına 1924 yılından itibaren dâhil edilmiştir. Bu konu özellikle ilkokullarda ders programlarına eklenmiştir.³⁴

Cumhuriyet’in ilk yıllarında çeşitli hastalıklarla mücadele etme yolu olarak propaganda ve eğitim faaliyetleri ile halkı aydınlatmayı amaçlayan bazı cemiyetler de kurulmuştur. Bunlara örnek olarak İzmir Verem Mücadele Cemiyeti (1923) ve İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti verilebilir (1927).³⁵

Propaganda ve eğitim aracılığıyla sağlık bilgilerinin halka ulaştırılması ve böylelikle sağlık koşullarının iyileştirilmesi çabası kapsamında sağlık bakanlığı çeşitli afişler, broşürler, kitap ve dergiler de basmıştır.³⁶ Bunların dışında sıhhi filmlerin gösterimleri yapılarak, sıhhi müzeler, sıhhi sergiler ve radyo konferansları düzenleyerek kamuoyunu bilgilendirme çalışmalarında bulunulmuştur. Ayrıca kurumun uzmanlarına yönelik yayınlar, Sıhhiye Mecmuası gibi yayıncılık çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.³⁷

Erken Cumhuriyet döneminde salgın hastalıklarla mücadele ve sağlığın korunması gibi konularda halka ulaşmanın araçları içerisinde hutbeler de değerlendirilmiştir. Örneğin “Hekim, İlaç, Hastalık”, “Hayatın Kıymeti, Vücut Sağlığı”, “Verem Hastalığı ve Bundan Korunma Çareleri”, “Mikroplardan Sakınmalı”, “Kızamık, Kızıl, Kuş Palazı-Difteri”, “Çiçek, Boğmaca, Tifo”, “Isıtma, Batakılık, Sivrisinek, Karasinek”, “Göz Hastalığı, Trahom” başlıklı hutbelerle çeşitli hastalıklar, bunların tedavileri, korunma yolları gibi bilgiler aktarılmıştır.³⁸

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.saglik.gov.tr/TR-11492/tarihce.html>. Erişim 07.01.2025.

²⁶ Cahide Sınmaz Sönmez, Reyhan Erdenanar, “Atatürk Dönemi’nde Frengi İle Mücadele”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 71 (2022), 262.

²⁷ Refik Saydam’ın 1942 yılındaki vefatından sonra kurumun ismi “T.C. Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi” olarak değiştirilmiştir. Bkz. Aksakal, “Dr. Refik Saydam”, 227.

²⁸ Aksakal, “Dr. Refik Saydam”, 227-228.

²⁹ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5.pdf>. Erişim 05.05.2025.

³⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/384.pdf>. Erişim 05.05.2025.

³¹ 1923-1938 yılları arasında çıkarılan kanun ve nizamnamelerin listesi için bkz. *On Beşinci Yıl Kitabı*, 336-337.

³² <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1489.pdf>. Erişim 05.05.2025.

³³ Özkaya, “Cumhuriyet döneminde”, 78. Söz konusu Kongreler ile ilgili ayrıntılı bilgi ve bunların sağlık politikaları üzerindeki etkisi için bkz. Ayten Arıkan, Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

³⁴ Coşğun Kandal, “Çocuklar”, 81-82.

³⁵ Karacaer Çakır, “Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı”, 212.

³⁶ Ümüt Akagündüz, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin Sağlık Bilgisini Halka Ulaştırma Çabası”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 73 (2023), 7.

³⁷ *On Beşinci Yıl Kitabı*, 357-361. Bu tür propaganda ve eğitim çalışmaları 1938 sonrasında da devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:422, Ankara: Ayyıldız Matbaası,1973, 202-219.

³⁸ Hüseyin Kalemli, “Cumhuriyet Dönemi Hutbelerinde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Meselesi”, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 11/55, 50 ve 52.

Erken Cumhuriyet döneminde halk sağlığı ve genel olarak sağlık alanında yapılan çalışmalara ilişkin burada sadece bazı örnekler sunulmuştur. 1920'li ve 1930'lu yıllarda bu alanda yapılan çalışmalar çok daha fazla ve çok daha kapsamlıdır, ancak makalenin çerçevesini aşacağı için burada örneklerle yetinilmiştir.

3. Üniversite Konferanslarında Tıp ve Halk Sağlığı Konuları

Tıp alanıyla ilgili konferanslara bakıldığında, burada geniş bir konu başlığı dağılımı ile karşılaşılmaktadır. Bazı sunumlar ve dolayısıyla metinler tıp teknik ve teknolojisindeki yeniliklere ilişkin iken, diğer bazıları tıp ve eczacılık tarihi, psikiyatri, fizyoloji, hastalıklar-rahatsızlıklar ve etmenleri, yeni tedavi yöntemleri ve ilaçlar, körlük gibi engeller, insan sağlığı ve çevresel etmenler, halk sağlığı ve önleyici tıp gibi konuları ele almıştır.

Söz konusu tıp ile ilgili konferanslar arasında doğrudan halk sağlığını, hıfzıssıhha ve önleyici tedavi konusunu ele alan çalışmalar az olmasına rağmen³⁹ diğer metinlerde ele alınan konu çerçevesinde halk sağlığı meselesine değinildiği görülmektedir. Söz konusu metinlerin bazılarında doğrudan uygulama odaklı bir şekilde hıfzıssıhha alanına değinilirken⁴⁰ bazılarında genel olarak hıfzıssıhha hakkında bilgi verilmiş veya yorum yapılmış⁴¹; diğer bazılarında ise önleyici hekimlik ve genel olarak halk sağlığı alanını da ilgilendiren ancak sunum içerisinde doğrudan ilişkilendirilmeden verilen bilgi ve yorumlar yer almıştır⁴².

Bu çalışmaya konferanslar ve açılış dersleri dâhil edilmiş, açılış konuşmaları gibi sunumlar incelemeye dâhil edilmemiştir. Makalede halk sağlığı konusunu işleyen veya bu konuya değinen konferanslar yıllara göre ele alınacaktır. İncelenen metinler bütün yönleriyle değil, sadece halk sağlığı ile ilgili kısımlarıyla değerlendirilmiştir.

3.1. 1935-1936 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

Halk sağlığı ve önleyici tedavi kapsamında Üniversite Konferanslarındaki ilk metin, 1935-1936 öğretim yılında Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden tarafından verilen açılış dersi olmuştur. Özden nüfus artışının başarılı hekimlik ile mümkün olacağını belirtmiştir.⁴³ Anne ve çocuk ölümlerinin önlenmesine öncelik vermiş ve bu başarının, ortalama yaşam süresinin uzamasına ve dolayısıyla nüfus artışına katkı sağlayacağını belirtmiştir. Ardından Özden, tıp alanındaki çeşitli gelişmeleri ele almış ve bunların ölüm oranlarını azaltacağını, ortalama yaşam süresini ve bireyin gençlik dönemini de uzatacağını vurgulamıştır.⁴⁴

Hıfzıssıhha konusunda önemli diğer bir metin ise Ord. Prof. Dr. Julius Hirsch'in⁴⁵ verdiği konferansın metnidir. "Anadoluda bir seyahat" başlıklı bu metinde Hirsch, Üniversitede Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün kurulmasına yönelik, ülkedeki yaşam koşulları ve sağlık şartlarını yansıtacak eğitim materyallerine duyulan ihtiyaca dikkat çekerek konuşmasına başlamıştır. Bu amaçla da Dr. Muhiddin Erel ile birlikte Ankara, Kayseri, Sivas, Samsun ve Zonguldak illerini kapsayan bir inceleme gezisi gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Seyahat ile hem mevcut sıhhi teşkilatı hem de bölgelerin sıhhi koşullarını belirlemeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu kapsamda hastane, dispanser gibi kurumların gezildiğini, ayrıca demografik ve istatistiki verilerin toplandığını ve fotoğrafların çekildiğini belirtmiştir.⁴⁶ Hirsch, sunumunda halk sağlığı konusundaki uygulamaların büyük ölçüde mali meseleye bağlı olduğunu, bundan dolayı da bu konudaki değerlendirmelerin elde bulunan maddi koşullara göre yapılması gerektiğini söylemiştir. Ardından hıfzıssıhha kültürünün ve anlayışının hem Avrupa'daki hem Türkiye'deki gelişim tarihini kısaca özetlemiştir. Hirsch, hıfzıssıhha açısından önem taşıyan faktörleri doğal çevre (teknik hıfzıssıhhanın konusu) ve kültür (içtimaî hıfzıssıhhanın konusu) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Metnin devamında ise seyahati bağlamında Anadolu'nun hıfzıssıhha açısından durumunu ele almış ve ülkenin geleceği için gençliğin sağlığının önemini vurgulamıştır.⁴⁷

³⁹ Başlığında "hıfzıssıhha" kelimesi geçen sunumlar iki tanedir.

⁴⁰ Örneğin uyuşturucu ile mücadele veya beslenmenin önemi gibi.

⁴¹ Örneğin hıfzıssıhha çalışmaları için gereklilikler gibi.

⁴² Örneğin çeşitli engellere sahip bireylerin topluma katılımı, kan ve organ nakli gibi konular.

⁴³ Akil Muhtar Özden, "Açılış Dersi", *Üniversite Konferansları 1935-1936*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 14-15.

⁴⁴ Özden, "Açılış Dersi", 15-22.

⁴⁵ Alman kökenli hijyen uzmanıdır. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 1942 yılında Halk sağlığı Anabilim Dalı'nı kurmuştur (Bkz. <https://istanbul.tip.istanbul.edu.tr/tr/content/dahili-tip-bilimleri/8.halk-sagligi-anabilim-dali>. Erişim 07.01.2025.) Ancak 1939-1940 öğretim yılı Üniversite Konferansları kapsamında yaptığı bir sunumda kendisini Üniversite'deki İçtimaî Hıfzıssıhha Kürsüsü temsilcisi olarak da tanıtmaktadır (Bkz. Julius Hirsch, "İçtimaî Hıfzıssıhha", *Üniversite Konferansları 1939-1940*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940, 268-269.)

⁴⁶ Julius Hirsch, "Anadoluda bir seyahat", *Üniversite Konferansları 1935-1936*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 85.

⁴⁷ Hirsch, "Anadoluda", 86-102.

1935-1936 eğitim yılı kapsamında halk sağlığı ile ilişkili konferanslardan biri de Prof. Dr. Hulusi Behçet'in "Frengi Tarihi ve Geçirdiği Devirler" başlıklı sunumudur. Burada, Hulusi Behçet, frengi hastalığının "mevcut diğer hastalıklarla kıyas kabul etmeyen ailevi, nesli fenalıklara sebep olması"⁴⁸ nedeniyle önemli olduğunu belirtmiştir. Bu hastalıkla mücadelenin "ulusun sağlam ve kuvvetli olmasına"⁴⁹ katkı sunacağını belirten Behçet, sunumunda frengi tarihçesini ele almış ve ardından hastalığın Türkiye'ye girişi ile ilgili bilgi vermiştir.⁵⁰ Hulusi Behçet, tebliğinin devamında çeşitli ülkelerde frengi ile mücadele kapsamında alınan önlemler üzerine durmuştur.⁵¹

3.2. 1936-1937 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

Üniversite Konferanslarının ikinci yılında halk sağlığı konusuna değinen veya bu alanı da ilgilendiren sunumlar yapılmıştır. Bunlardan ilki, Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın vermiş olduğu "Psikiyatrinin Tarih ve Tekamülü" başlıklı konferanstır. Asıl olarak psikiyatri tarihini ele alan bu sunumda Gökay, ruh sağlığı çerçevesinde halk sağlığına da değinmiştir. Gökay, ruh sağlığının toplumsal huzur için önemini vurgulamıştır.⁵² "Bir millette mecaninin çoğalması, psikopatların artması, cürümlerin çoğalması o milletin içtimai vaziyetini tehlikeye koyduğu gibi bütçesine de büyük yük teşkil eder"⁵³ diyen Gökay, "Hygiène Mentale"nin bir memleket meselesi olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴ Bu bağlamda da toplumun akıl sağlığını bozabilecek eroin, morfin, alkol vb. unsurların incelendiğini ve frengi gibi hastalıklara karşı da mücadele edildiğini söylemiştir.⁵⁵

Aynı öğretim yılı içerisinde halk sağlığı açısından değinilmesi gereken ikinci bir sunum Ord. Prof. Dr. Hugo Braun⁵⁶ tarafından verilmiş olan "Hastalık âmillerinin değişme kabiliyeti" başlıklı konferanstır. Burada çeşitli hastalık etmenlerinin farklı suşlarının⁵⁷ farklı özellikleri üzerinde durulmuş ve değişme kabiliyetleri vurgulanmıştır. Günümüz biyoloji bilgisi kapsamında bu değişimin mutasyonlara bağlı olduğu bilinse de o yıllarda henüz bu bilgi mevcut değildi. Bu durum Braun tarafından "Hastalık âmillerinin bu değişme kabiliyetinin sebebi bizce bilinmemekle..."⁵⁸ şeklinde belirtilmiştir. Bunun sonucunda mikropların aşılara ve ilaçlara karşı direnç kazanabileceğine dikkat çekerek, bu konunun halk sağlığı açısından önemli olduğunu belirtmiştir.⁵⁹

Halk sağlığı ve önleyici tedavi alanını ilgilendiren bir yorumu içeren diğer bir konferans ise Ord. Prof. Dr. Siegfried Oberndorfer'in "Kanser çıbanları ve araştırmaları" konferansıdır. Kanser ve kanser nedenlerini ele alan bu çalışmada Oberndorfer kanser araştırmalarının sonucunda gelecekte kanserin sadece tedavi edilmesinin değil, önlenmesinin de mümkün olacağını vurgulamıştır.⁶⁰

Halk sağlığı ile ilişkili bir diğer sunum ise Prof. Dr. Joseph İgersheimer'in "Kör ve Körlük Dünyası" başlıklı sunumudur. Bu sunum konuyu doğrudan halk sağlığı bakış açısından işlememekle beraber bu alanı da ilgilendiren bazı bilgiler vermektedir. İgersheimer, burada körlüğün nedenleri üzerinde durmamakta ancak körlük hakkında bilgiler vermektedir. Görme engelinin ileri yaşta veya doğuştan veya küçük yaşta mı meydana geldiğine göre ayırım yaparak görme engellilerin ruh hallerini, diğer duyu hislerinin gelişimini ve kullanımlarını

⁴⁸ Hulusi Behçet, "Frengi tarihi ve geçirdiği devirler", *Üniversite Konferansları 1935-1936*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 240.

⁴⁹ Behçet, "Frengi", 240.

⁵⁰ Behçet, "Frengi", 241-258.

⁵¹ Behçet, "Frengi", 274-277.

⁵² Fahrettin Kerim Gökay, "Psikiyatrinin tarih ve tekâmülü", *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 31.

⁵³ Gökay, "Psikiyatrinin", 47-48.

⁵⁴ Gökay, "Psikiyatrinin", 50.

⁵⁵ Gökay, "Psikiyatrinin", 50.

⁵⁶ Konferans metinlerinde bilim insanlarının isim ve unvanları standart bir usulde verilmemiştir. Bazılarında unvan ile soyisim verilirken, bazılarında ismin ilk harfi ile soyisim, diğer bazılarında ise tam ismi yer almıştır. Örneğin burada adı geçen Hugo Braun metinde "Dr. Braun" olarak anılmış ve Ordinaryüs Profesör olduğu belirtilmiştir. Biz, çalışmamızda isimleri tespit ederek tam isimleri kullandık.

⁵⁷ Türk Dil Kurumu Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü'nde suş terimi "Bir bakteri veya virüsün farklı alt türlerinin, aralarında genetik farklılık bulunan grupları" olarak tanımlanmaktadır. <https://sozluk.gov.tr>. Erişim 05.05.2025

⁵⁸ Braun, "Hastalık âmillerinin değişme kabiliyeti", *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 53.

⁵⁹ Braun, "Hastalık âmillerinin", 55-59.

⁶⁰ Oberndorfer, "Kanser çıbanları ve kanser araştırmaları", *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 70.

ele almıştır.⁶¹ Sunumda ayrıca uygun bir eğitim ile görme engellilerin yapabileceklerini, örneğin Braille yazısı ile nasıl okuyup yazabildiklerini anlatmıştır.⁶²

Üniversite Konferansları'nın ikinci yılında madde bağımlılığı konusunu ele alan konferanslar da verilmiştir. Bunlar Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman'ın "Uyuşturucu maddelerin zararları", Prof. Dr. Hayrullah Diker'in "Heroin ve Esrar" ve Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden'in "Afyon, Morfin ve Heroin Manileri" başlıklı sunumlarıdır. Üç konferansta da uyuşturucunun sadece bireysel zararlarına değil, aynı zamanda toplumsal zararlarına değinilmiş ve bu çerçevede hıfzıssıhha alanına girilmiştir. Mazhar Osman Uzman uyuşturucu maddelerini şöyle tanımlamıştır: "*Son asırda halkın en büyük düşmanı keyif veren zehirlerdir.*"⁶³ Uzman, çalışmasında içki, esrar, morfin ve heroin üzerinde durmuştur. Ancak en fazla alkolün ele alındığı görülmektedir.⁶⁴ Burada alkolün kişiye verdiği zararın yanı sıra aileye ve gelecek nesle verdiği zarar vurgulanmıştır. Uzman'a göre sarhoşluğun hem aile hayatı üzerinde olumsuz etkisi vardır hem de "*Sarhoş ebeveynlerden dünyaya gelen çocukların çoğunun sinirli, abdal, dilsiz, saralı olduğuna dair istatistikler pek çoktur.*" denmektedir.⁶⁵ Hayrullah Diker de çalışmasında uyuşturucuların hem bireysel sağlığa hem de toplumsal zararlarına değinmiştir. Ancak o, toplumsal boyutu halk sağlığından ziyade ekonomik ve ahlaki boyutuyla ele almış ve uyuşturucu kullanımının nedenleri üzerinde durmuştur.⁶⁶ Akil Muhtar Özden ise konferansında uyuşturucu kullanımının ve bağımlılığının bireysel sağlık açısından zararları üzerinde durmuştur. Ayrıca morfin kullanımının kısırlık yaptığını ve uyuşturucu kullananların çocuklarının "*daima kusurlu ve çok defa abdal oluyor*"⁶⁷ diyerek bu sorunun halk sağlığı açısından da önemine dikkat çekmiştir.

3.3. 1937-1938 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

1937-1938 öğretim yılında doğrudan olmasa da ele aldığı konu kapsamında halk sağlığı veya hıfzıssıhha ile ilgili olan bazı konferanslar verilmiştir. Bunlardan ilki "Ruh tıbbının içtimaiyattaki rolü" başlığı ile Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman tarafından yapılan sunumdur. Uzman bu çalışmasında ruhsal hastalıkların tedavilerinin yanı sıra ruh sağlığının korunmasının önemini belirtmiş ve bu bağlamda uyuşturucu ve frengiyle mücadeleye değinmiştir. Ayrıca "ırk ıslahı" ve sağlıklı nesillerin yetişmesi için dünyanın çeşitli ülkelerindeki kısırlaştırma uygulamalarından ve yasalar yoluyla evlilik engellerinden bahsederek burada evlilik kontrolünün daha uygun bir yöntem olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

Aynı yıl içerisindeki bir diğer konferans ise "İçtimai Jinekolojinin mahiyeti ve ehemmiyeti" başlığını taşıyan ve Prof. Dr. Wilhelm Liepmann tarafından yapılan sunumdur. Konferansında nüfus siyasetinin önemi üzerinde duran Liepmann, buna yönelik tedbirlerin en tehlikeli düşmanı olarak da lohusalık hummasını görmüştür.⁶⁹ Ardından lohusalık hummasının kısa bir tarihçesine değinen Liepmann, anne ve çocuk sağlığı açısından koruyucu hekimliğin önemine işaret etmiştir.⁷⁰ Sunumunda ayrıca kadın sağlığının milletin ve devletin geleceği açısından önemini vurgulamış ve bu bağlamda "*...kadın hygiene'ine yardım eden, millet ve devletin hâl ve atisine yardım etmiş olur.*"⁷¹ demiştir.

3. 4. 1938-1939 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

Konferanslar, dördüncü yılda geniş bir yelpazedeki konuların ele alınmasıyla devam etmiştir. Bu yılda da hıfzıssıhha ile ilişkili bazı sunumlar yapılmıştır. Bunlardan ilki Ord. Prof. Dr. Julius Hirsch'in "Su Hakkında" başlıklı konferansıdır. Hirsch burada önce insan vücudu ile su ilişkisi üzerinde kısaca durduktan sonra suyun tifo, kolera, dizanteri gibi hastalıkların bulaşmasında rol oynayabileceğini söylemiştir. Bunun özellikle suyun,

⁶¹ İgersheimer, "Kör ve Körlük Dünyası", *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 170-174.

⁶² İgersheimer, "Kör ve Körlük", 175-177.

⁶³ Mazhar Osman Uzman, "Uyuşturucu maddelerin zararları", *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 235.

⁶⁴ Uzman, "Uyuşturucu", 238-242.

⁶⁵ Uzman, "Uyuşturucu", 242.

⁶⁶ Hayrullah Diker, "Heroin ve Esrar", *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 255-256.

⁶⁷ Akil Muhtar Özden, "Afyon, Morfin ve Heroin Manileri", *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, 299.

⁶⁸ Mazhar Osman Uzman, "Ruh tıbbının içtimaiyattaki rolü", *Üniversite Konferansları 1937-1938*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939, 51.

⁶⁹ Liepmann, "İçtimai Jinekolojinin mahiyeti ve ehemmiyeti", *Üniversite Konferansları 1937-1938*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939, 207.

⁷⁰ Liepmann, "İçtimai", 209.

⁷¹ Liepmann, "İçtimai", 215.

insan artıklarının su tesisatına karışması sonucu kirlendiği yerlerde olduğunu belirtmiştir.⁷² Ardından su döngüsüne ilişkin bilgiler aktaran Hirsch, kaynak sularını sağlık açısından ele almıştır.⁷³ Hıfzıssıhha açısından ise içme sularının klorlanarak dezenfekte edilmesinin çok önemli olduğunu dile getirmiştir.⁷⁴

İkinci bir konferans ise “Haşereler Enfeksiyöz Hastalıkları Nasıl Yayarlar?” başlıklı bildiridir. Bu konferans Ord. Prof. Dr. Hugo Braun tarafından sunulmuştur. Braun, böceklerin hastalıkların yayılmasında önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir. Ekolojik bir bakış açısıyla değerlendirmeler yapmış ve konuya ilişkin örnekler vermiştir. Braun, bildirisinde böcekler aracılığıyla yayılan hastalıklara tifo, dizanteri, trahom, veba, sıtma vb. hastalıkları örnek vermiştir.⁷⁵ Bu bağlamda bazı enfeksiyöz hastalıklara karşı, böceklerle mücadelenin önemini vurgulamıştır.⁷⁶

Halk sağlığını ilgilendiren bir diğer sunum ise Prof. Dr. İhsan Alantar'ın “Diphterié Tedavisinde Modern Usuller” başlığını taşıyan sunumudur. Burada Alantar, difterinin bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığı olduğunu ve zaman zaman salgınlara yol açtığını belirtmiştir.⁷⁷ Sunumunun devamında ise serumun uygulamasına ilişkin bilgiler verip ne zaman ve ne kadar uygulanması gerektiğini anlatmıştır.⁷⁸

Halk sağlığı ile ilgili bu öğretim yılındaki son bildiri ise “İnsan ve Hava Hâdiseleri” başlığını taşıyan ve Prof. Dr. Karl Hellmann tarafından sunulan bildiridir. Hellmann sunumunda, hava olayları ile hastalık ilişkisi üzerinde durmuştur. Bazı salgınlara hava koşullarına bağlı olarak geliştiğini örnekler vererek açıklamıştır.⁷⁹ Bunların yanı sıra mevsime bağlı olan hastalıkların da var olduğunu, yine örneklerle belirtmiştir.⁸⁰

3.5. 1939-1940 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

Üniversite Konferansları'nın beşinci yılı olan 1939-1940 öğretim yılında çeşitli sunumlar yapılmıştır. Bunlardan ikisi doğrudan hıfzıssıhha ifadesini başlığında taşıyan sunumlardır. Bu sunumların dışında da halk sağlığını ilgilendiren, bu alana değinen konferanslar verilmiştir.

Hıfzıssıhha açısından önemli olan sunumların ilki, “Mektep Hıfzıssıhhatı” başlıklı Ord. Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp'in⁸¹ sunumu olmuştur. İrdelp, konferansının başında konunun geniş olduğunu ve burada sadece ortaokul ve lise öğrencilerinin zihinsel çalışmalarını ve beslenmelerini ele alacağını belirtmiştir. Ardından mektep hıfzıssıhhasının Avrupa'daki ve Türkiye'deki tarihçesinden kısaca bahsetmiştir. Sağlık siyasetine büyük önem veren Cumhuriyet yönetimi ile beraber mektep hıfzıssıhhası konusunun kanunlara da girdiğini belirtmiştir.⁸² Sonrasında İrdelp, çocukların okula başlama yaşları, ders süreleri, uyku zaman ve süreleri, derslere başlama saati, teneffüs süreleri gibi konularda ayrıntılı bilgiler aktarmıştır. Ayrıca öğrencilerin günlük ideal çalışma sürelerini yaşlara göre vermiştir. Öğrencilerin zihinsel gelişimleri açısından tatil ve teneffüslerin önemini de vurgulamış, tatillerin kısaltılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁸³ İrdelp, ardından çocukların beslenmesi konusuna değinmiştir. Farklı ağırlıktaki çocukların kalori ihtiyacını vermiş ve bu çerçevede Eğitim Bakanlığının 1930 tarihli talimnamesinde de yer alan yemek ve kalori listesini anmıştır.⁸⁴ İrdelp bundan sonra çocukların kilolarına göre ihtiyaç duydukları protein, yağ ve karbonhidrat miktarlarını belirtmiş, vitamin ve minerallerin önemli olduğunu söylemiştir.⁸⁵ Daha sonra çok kısa bir şekilde çocuk gelişiminde rol oynayan hormonlar gibi içsel faktörlere değinmiş, bunlardaki olumsuz durumların çocukların zihinsel gelişimlerini de olumsuz

⁷² Julius Hirsch, “Su hakkında”, *Üniversite Konferansları 1938-1939*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939, 53.

⁷³ Hirsch, “Su hakkında”, 57-60.

⁷⁴ Hirsch, “Su hakkında”, 64.

⁷⁵ H. Braun, “Haşereler Enfeksiyöz Hastalıkları Nasıl Yayarlar?”, *Üniversite Konferansları 1938-1939*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939, 81-88.

⁷⁶ Braun, “Haşereler”, 88.

⁷⁷ İhsan Hilmi Alantar, “Diphterié Tedavisinde Modern Usuller”, *Üniversite Konferansları 1938-1939*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939, 90.

⁷⁸ Alantar, “Diphterié”, 91-94.

⁷⁹ Karl Hellmann, “İnsan ve Hava Hâdiseleri”, *Üniversite Konferansları 1938-1939*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939, 120-126.

⁸⁰ Hellmann, “İnsan”, 126-128.

⁸¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün tedavisinde görev almış hekimlerden.

⁸² Neşet Ömer İrdelp, “Mektep Hıfzıssıhhatı”, *Üniversite Konferansları 1939-1940*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940, 24-25.

⁸³ İrdelp, “Mektep”, 26-28.

⁸⁴ İrdelp, “Mektep”, 28.

⁸⁵ İrdelp, “Mektep”, 29-30.

etkileyebileceğini vurgulamıştır.⁸⁶ Son olarak ise çocukların günlük öğünlerine yönelik tavsiyelerde bulunmuştur.⁸⁷

Halk sağlığı bağlamında önem taşıyan bir diğer konferans ise Ord. Prof. Dr. Akif Şakir Şakar'ın "Malûl Çocuklarda Beden Terbiyesi" başlığını taşıyan sunumudur. Akif Şakir Şakar konferansının konusunu engelli çocukların tedavisi olarak değil, engelli olmaya fiziksel yatkınlığı olan çocuklara yönelik önleyici uygulamalar olarak belirlemiştir.⁸⁸ Şakar, "tam sağlamlarla, hastalıklı sayılacak ağır malûller arasında" bulunan çocukların sağlıklı olabilmeleri için özel ortopedik egzersizlerin uygulanması gerektiğinden, sağlıklı çocuklarla aynı sporu yapmalarının onlar için zararlı olacağını vurgulamıştır.⁸⁹ Ardından çeşitli beden tipleri ve bunlara uygun jimnastik önerilerini sunmuş⁹⁰, sonrasında da çocuklarda görülebilen çeşitli ortopedik sorunlar ve bunların teşhis yöntemleri üzerinde durmuştur.⁹¹ Şakar, sunumunu bedensel malûliyete yatkın olan çocukların, eğer gerekli önlem alınmazsa gerçek malûl hale geleceklerini ifade ederek, bu kişilerin hem ailelerine hem de topluma yük olacaklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda da Şakar, ortopedik egzersizlerin önemini vurgulamıştır.⁹²

Halk sağlığı konusuna değinen bir diğer konferans Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman'ın sunduğu "Ruh Hastalıklarında Yeni Tedavi Usulleri" başlıklı bildiridir. Mazhar Osman Uzman bu bildirisinde hekimlerin görevlerinin iki yönlü olduğunu söylemiştir: Birincisi, hasta olmayanları korumak ve ikincisi hastaları iyileştirmek.⁹³ Bu anlayışın ruh hekimliği için de geçerli olduğunu ifade eden Uzman, sunumunda psikolojik ve nörolojik hastalıkların tarihini ve bazı tedavi yöntemlerini ele almıştır. Bütün dünyada ruh ve sinir hastalıklarından ve engellerinden muzdarip insanların sayısının sürekli arttığını, bu hastalıkların nedenleri arasında enfeksiyöz hastalıkların, uyuşturucu gibi zararlı madde kullanımının ve özellikle de kalıtsal etmenlerin rol oynadığını belirtmiştir.⁹⁴ Bu durumun ise en zengin devletlere bile yük oluşturduğunu söylemiştir. Önlem amaçlı olarak ise ülkemizde akıl ve sinir malûllerinin evliliklerinin sınırlandırıldığını belirtmiştir.⁹⁵

Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın "İnsandan İnsana Kan Nakli" başlıklı çalışması doğrudan olmamakla beraber halk sağlığını ve hıfzıssıhhayı ilgilendiren bir konuya değinmektedir. Gürkan, bildirisinde kan naklinin tarihçesi, kanın önemi, kan grupları ve bunların belirlenmesi, kan nakli tekniği gibi konuları işlemiştir.⁹⁶ Sonrasında ise kan nakli teşkilatının gerekliliği üzerinde durmuştur. Halihazırda birçok hastanede kan nakillerin yapıldığını belirten Gürkan, bunun genelleştirilmesinden ve gerekli olduğunda savaş sahnesine nakledilmesinden yanadır. Bu çerçevede Fransa'yı, özellikle de devam eden II. Dünya Savaşı'nın Batı cephesindeki uygulamalarını örnek göstermektedir. Ona göre, Avrupa'da Kızılhaç, kan nakli teşkilatını oluşturmuştur, ancak diğer kurumlarda da kan nakil merkezleri kurulabilir. Türkiye'de yıllardır yapılan kan nakillerini merkezi bir teşkilata bağlamak amacıyla İstanbul Üniversitesi'nin önceki yıl inisiyatif aldığından bahsetmiştir.⁹⁷

Hıfzıssıhha konusu ile doğrudan ilgili bir diğer konferans ise Ord. Prof. Dr. Julius Hirsch'in "İçtimaî Hıfzıssıhha" adlı çalışmasıdır. Hirsch, İstanbul Üniversitesi'nde İçtimaî Hıfzıssıhha Kürsüsü temsilcisi olarak kendi alanını, alanın önemi ve yöntemi bağlamında tanıtmak istediğini ancak bunu hayattan alınmış bir örnek üzerinden yapacağını belirterek sunumuna başlamıştır. Kullandığı örnek ise çocuk ölümleri ve ortalama ömür uzunluğuna dairdir. Doğum koşulları, aşı uygulamaları, erken teşhis ve tedavi yöntemleri, yaşam koşullarının iyileşmesi gibi nedenlerle insanların ortalama ömürlerinin 50 veya 100 yıl önce doğmuş insanlara göre daha fazla olduğunu söylemiştir.⁹⁸ Ardından "İstanbulda şimdi doğan çocuklar vasatî olarak kaç yaşına erişebilirler?"⁹⁹ diye sorduktan

⁸⁶ İrdelp, "Mektep", 30-31.

⁸⁷ İrdelp, "Mektep", 32-33.

⁸⁸ Akif Şakir Şakar, "Malûl Çocuklarda Beden Terbiyesi", *Üniversite Konferansları 1939-1940*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940, 80.

⁸⁹ Şakar, "Malûl", 83.

⁹⁰ Şakar, "Malûl", 83-85.

⁹¹ Şakar, "Malûl", 85-98.

⁹² Şakar, "Malûl", 98-99.

⁹³ Mazhar Osman Uzman, "Ruh Hastalıklarında Yeni Tedavi Usulleri", *Üniversite Konferansları 1939-1940*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940, 149.

⁹⁴ Uzman, "Ruh Hastalıklarında", 160.

⁹⁵ Uzman, "Ruh Hastalıklarında", 161.

⁹⁶ Kâzım İsmail Gürkan, "İnsandan İnsana Kan Nakli", *Üniversite Konferansları 1939-1940*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940, 187-198.

⁹⁷ Gürkan, "İnsandan", 199-200.

⁹⁸ Hirsch, "İçtimaî Hıfzıssıhha", 268-269.

⁹⁹ Hirsch, "İçtimaî Hıfzıssıhha", 269.

sonra ortalama ömür beklentisi hesaplama yöntemini ele almıştır. Hirsch, ortalama ömür beklentilerini diğer ülke verileriyle de karşılaştırmıştır.¹⁰⁰ Hirsch, daha sonra çocuk ölümleri konusunu ele almıştır. Bu konuda istatistiksel bilgiler aktarıp, önemli bir etkenin yeni doğan çocuğun ailesinin toplumsal çevresi olduğunu, bunun ise İctimaî Hıfzıssıhha'nın araştırma konusu olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹ 1921 yılı İngiltere verilerini aktararak, yeni doğan bebeklerin ölüm oranlarının ailelerin toplumsal statüsüne göre değiştiğini tespit etmiştir.¹⁰² Hirsch sunumunda, insanın aile, okul ve iş çevrelerinin bağımsız olmadığını, şehir ve devlet çevresinin etkisi altında olduğunu ve din, kültür ve gelenek tarafından yönlendirildiğini; bunların yaşam tarzına dolayısıyla sağlık durumuna etki ettiğini vurgulamıştır.¹⁰³ İnsanın sosyal çevresinde de tıpkı doğal çevresinde olduğu gibi sağlık ve yaşam açısından tehlikelerin bulunduğunu ve bunların doğal tehlikeler kadar önemli olduğunu ifade etmiştir. Bunları aile çevresinde, okul ve meslek hayatında, büyük şehirde, köyde, devletler dahilinde ve uluslararası ilişkilerde bulunan tehlikeler olarak gruplandırarak örneklendirmiştir. İnsanların toplumsal hayatlarından kaynaklı dolaylı ya da doğrudan sıhhi zararların ise İctimaî Hıfzıssıhha'nın konusunu oluşturduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁴ Bu bağlamda Hirsch, İctimaî Hıfzıssıhha'nın yöntemini istatistik olarak, görevini ise toplumsal hayatın neden olduğu sağlık zararlarını hafifletmek veya insanları bunlardan korumak için gerekli önlemleri bulmak ve uygulamak olarak ortaya koymuştur. Bu disiplinin esas görevi ise profilaksi, yani önleyici tıp yaklaşımıdır. Bu alanın uygulama organlarının ise devlet ve belediye teşkilatları olduğunu ve hıfzıssıhha faaliyetlerinin de ekonomik koşullarla belirlendiğini söylemiştir. Bu noktada 1. Dünya Savaşı ülkelerindeki halk sağlığı koşullarını örnek olarak vermiştir. Savaş öncesinde, savaş yıllarında ve savaştan sonraki yıllarda Avrupa'da veremden ölen sivillerin arttığını sayısal verilerle sunmuştur.¹⁰⁵

Ord. Prof. Dr. Sedat Tavat ise "Tababet İlerliyor mu?" başlıklı konferansında tıp tarihini kısaca ele aldıktan sonra hastalık etmenlerinin, yeni tedavi yöntemlerinin, yeni ilaçların ve aşuların keşfinden bahsetmiş, ayrıca vitaminlerin hastalıkların tedavisinde veya önlenmesindeki rolünü vurgulamıştır.¹⁰⁶ Konuşmasının sonunda modern tıp, yani tedavi ve hijyen veya önleyici tıp sayesinde ömür uzunluğunun geçmiş yüzyıllara kıyasla arttığını ifade etmiştir.¹⁰⁷

3.6. 1940-1941 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

1940-1941 öğretim yılında, şiddetlenen II. Dünya Savaşı nedeniyle hemen hemen bütün konferanslar savaş ile ilgili olmuştur. Savaşın çeşitli yönleriyle ilgilenen bu konferanslara örnek olarak "Türkiye ve Harp", "Harp ve Ahlâk", "Harp Tekniğinin Siyasi ve İctimaî Tesirleri", "Harp Maliyesi Meseleleri" vb. örnekler verilebilir. Savaş ile ilgili olmayanlar ise "Bugünkü Tababette Chimiotherapie'nin Yeni Vasıtaları"¹⁰⁸, "Nefes ve Kalbi durmuş insanları yeniden canlandırma usulleri", "Fizik ve Politika" ve "Felsefe Tarihinde Ölüm Meselesi" başlıklı konferanslar olmuştur.

Halk sağlığı veya önleyici tıp alanını ilgilendiren tek konferans ise "Harp ve yeni gıda maddeleri için milletlerin mücadelesi" başlıklı Ord. Prof. Dr. Felix Haurowitz'in konferansıdır. Haurowitz bu konferansında kısaca insanın günlük besin ihtiyacını ele aldıktan sonra¹⁰⁹ dünyanın 3-4 milyar insanı besleyip besleyemeyeceğini sormuş ve yapay gıdalar konusuna değinmiştir. Bu kapsamda sentetik vitaminler hakkında bilgi vermiştir.¹¹⁰

3.7. 1941-1942 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

Bu öğretim yılında doğrudan halk sağlığı ve hıfzıssıhha konularını ele almasa da bu alanlarla ilişkilendirilebilecek ilk konferans Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak'ın "Biyoloji vakularının millet bünyesinde rolü" başlıklı sunumudur. Irmak, bu konferansında milletin gelecekte sağlıklı ve başarılı olması için ırs politikalarının

¹⁰⁰ Hirsch, "İctimaî Hıfzıssıhha", 269-273.

¹⁰¹ Hirsch, "İctimaî Hıfzıssıhha", 274-276.

¹⁰² Hirsch, "İctimaî Hıfzıssıhha", 278.

¹⁰³ Hirsch, "İctimaî Hıfzıssıhha", 280.

¹⁰⁴ Hirsch, "İctimaî Hıfzıssıhha", 280.

¹⁰⁵ Hirsch, "İctimaî Hıfzıssıhha", 280-282.

¹⁰⁶ Sedat Tavat, "Tababet İlerliyor mu?", *Üniversite Konferansları 1939-1940*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940, 300-307.

¹⁰⁷ Tavat, "Tababet", 311.

¹⁰⁸ Açılış Dersi.

¹⁰⁹ F. Haurowitz, "Harp ve yeni gıda maddeleri için milletlerin mücadelesi", *Üniversite Konferansları 1940-1941*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1941, 108-109.

¹¹⁰ Haurowitz, "Harp", 113.

uygulanması gerektiğini anlatmıştır.¹¹¹ Ailenin ve nüfusun da önemini vurgulayarak bekarlık vergisi alınması gerektiğini savunmuştur.¹¹²

Bu öğretim yılında, tıpla ilgili veya bir hekim tarafından verilmiş bir konferans olmasa da halk sağlığı konusuna değinen bir sunum bulunmaktadır. Söz konusu sunum, Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch tarafından verilmiş olan "İlim Halinde Sigorta" başlıklı konferanstır. Bir hukuk profesörü olan Ernst Hirsch bu konferansında, ele aldığı meselelerin içerisinde sigorta sistemi için hıfzıssıhha biliminin önemine de değinmiştir.¹¹³

Ord. Prof. Dr. Fahri Arel de hıfzıssıhha alanını ilgilendirebilecek sunum yapanlardan birisidir. "Vazife görmiyen bir uzvun yerine bir diğerini aşlamak kabil midir?" başlıklı konferansında uzuv ve organ nakli konusunu ele almıştır. Arel sunumunda, insanların mikrobiyal hastalıklarla mücadelede önemli yol katettiğini ve hijyen kurallarına uyulan toplumlarda veba, kolera gibi hastalıkların ortadan kalktığını veya çok azaldığını vurgulamaktadır.¹¹⁴ Uzuv ve organ nakli konusunda ise kan ve kornea gibi bazı dokuların nakillerinin yapılabildiğini belirtmiştir.¹¹⁵ Arel, ardından çeşitli organ ve uzuv nakli çalışmalarına değinmiş ve bu alanda farklı başarı derecelerinin olduğunu söyleyerek çalışmaların devam ettiğini vurgulamıştır.¹¹⁶

Diğer bir konferans "Harpte Ayağın Önemi" başlıklı, Ord. Prof. Dr. Akif Şakir Şakar tarafından sunulmuş olan konferanstır. Şakar, ortopedik anlamda ayak sağlığı için önlemlerin çocukluktan itibaren alınmasını gerektiğini, uygun önlemlerle bazı ortopedik ayak sağlığı problemlerinin giderilebileceğini anlatmıştır.¹¹⁷ Sunumunun devamında ayak sağlığının ordu için önemini vurgulamıştır.¹¹⁸ Şakar, ayrıca ayakkabının önemini de belirtmiştir.¹¹⁹

Halk sağlığı alanına giren bir diğer konferans, Ord. Prof. Dr. Julius Hirsch'in "Üniversite Gençliği ve Tütün" başlıklı sunumudur. Hirsch, tütün kullanımının ilk ve ortaokul öğrencileri için yasaklandığını belirterek sunumuna başlamış ve ardından tütün kullanımının zararları üzerinde durmuştur.¹²⁰ Sonrasında gerek hıfzıssıhha açısından gerekse genel olarak bilimsel açıdan sigara kullanımını ele almıştır. Ona göre, sigara ve alkol, çay, kahve gibi diğer keyif verici maddelere yönelik duyulan ihtiyaç, gıdalardan farklı olarak fizyolojik temelli değildir. Dolayısıyla bunların kullanımı fiziksel açıdan gereksiz, hatta zararlıdır. Bununla beraber psikolojik açıdan durumun farklı olduğunu, beslenmede de etkisi bulunan haz ve zevk gibi etmenlerin burada rol oynadığını ifade etmiştir.¹²¹ Hirsch, sunumunun devamında sigara kullanımının büyüklere özenme ve erkekliğini kanıtama çerçevesinde başladığını ancak sonrasında hızlı bir şekilde bağımlılığın oluştuğunu ifade etmiştir.¹²² İnsanlığın bu tür keyif verici maddelere başlamasını ise şöyle ifadelerle açıklamıştır: "*Keyif vericiler tarihten evvelki zamandan bize kalan ve medeniyetsiz milletlerin Avrupa kültürüne verdiği çok şüpheli ve felaket getirici bir hediyedir.*"¹²³ Tütün bağımlılığının "*...medeniyetsiz kızilderililerin barbarca bir geleneğinin, önüne geçilemeyen bir bulaşıcı hastalık gibi bütün insanlığa...*" yayıldığını söylemiştir.¹²⁴ Tütünün dünyanın en önemli tüketim maddesi haline geldiğini belirten Hirsch, tütün kullanımının diğer keyif verici maddelere kıyasla daha yaygın olmasını tütünün kahve ve çay gibi özel bir hazırlık süreci ve bu bağlamda zaman gerektirmemesine bağlamakta, alkollü içkilerin ise sarhoşluk vereceğinden yine zaman gerektirdiğini oysa tütünün ne hazırlık ne de özel bir zaman gerektirmediğini söyleyerek açıklamaktadır.¹²⁵ Ayrıca tütün içme zevkinin sadece nikotinle ilgili olmadığını, bu zevkin "*bizzat tütün içilirken yapılan fiil ve hareketlere bağlı...*" olduğunu söylemiştir.¹²⁶

¹¹¹ Sadi Irmak, "Biyoloji vakalarının millet bünyesinde rolü", *Üniversite Konferansları 1941-1942*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942, 69-73.

¹¹² Irmak, "Biyoloji", 69.

¹¹³ Ernst E. Hirsch, "İlim Halinde Sigorta", *Üniversite Konferansları 1941-1942*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942, 87.

¹¹⁴ Fahri Arel, "Vazife görmiyen bir uzvun yerine bir diğerini aşlamak kabil midir?", *Üniversite Konferansları 1941-1942*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942, 185.

¹¹⁵ Arel, "Vazife", 190-191.

¹¹⁶ Arel, "Vazife", 197.

¹¹⁷ Akif Şakir Şakar, "Harpte Ayağın Önemi", *Üniversite Konferansları 1941-1942*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942, 202.

¹¹⁸ Şakar, "Harpte", 203.

¹¹⁹ Şakar, "Harpte", 207.

¹²⁰ Julius Hirsch, "Üniversite Gençliği ve Tütün", *Üniversite Konferansları 1941-1942*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942, 305.

¹²¹ Hirsch, "Üniversite", 306-307.

¹²² Hirsch, "Üniversite", 307.

¹²³ Hirsch, "Üniversite", 308.

¹²⁴ Hirsch, "Üniversite", 309.

¹²⁵ Hirsch, "Üniversite", 310-311.

¹²⁶ Hirsch, "Üniversite", 311.

Bağımlılığın aslında bir tür özgürlük kaybı olduğunu da vurgulayan Hirsch, tütünün egemenliğini yıkacak kuvvet olarak da kendisini “... *modanın cazibesine kaptırmayan, ... hür ve hürriyete aşık bir gençliğin inkılapçı kudreti*”ni göstermiştir.¹²⁷

Bağımlılık ve halk sağlığı çerçevesindeki bir diğer sunum Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman'ın sunumudur. “Tütün ve bilhassa ruha tesiri” başlığını taşıyan sunumunda Uzman, içki ve sigara karşıtı cemiyetlerden ve çalışmalardan, sigara karşıtı ünlülerden bahsetmiştir.¹²⁸ Sunumunun devamında ise sigara kullanımının kadınlar ve çocuklar arasında yayıldığını, ancak bunun sağlık, yaşam ve nesil açısından zararlı olduğunu belirtmiştir.¹²⁹ Uzman'a göre sigara ile mücadele edilmesi gerekmekte ve bu görev de entellektüellere düşmektedir.¹³⁰ Ardından sigara yasaklarının ve sigaranın Avrupa'ya gelişinin ve yayılışının tarihçesini anlatmıştır.¹³¹ Sigaranın sağlık açısından zararlarını ele aldıktan sonra “*gelecek neslin ruhu üzerinde tesiri olmayacak mı?*” sorusunu sormuştur.¹³² Sunumun sonunda ise sigara kullanımı ile ilgili bazı isteklerini dile getirmiştir. Bunlar, 18 yaşın altında sigara kullanımının yasaklanması, öğretmenlerin öğrencilerin önünde içmemesi, kapalı alanlarda içilmemesi gibi isteklerdir.¹³³

3.8. 1942-1943 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

Üniversite Konferansları'nın sekizinci yılında çok sayıda sunum yapılmıştır. Halk sağlığı veya hıfzıssıhha ile ilgili olanlardan ilki, Prof. Dr. Şevket Salih Soysal'ın “Harbin çocuk beslenme ve gelişmesi üzerinde olan tesirleri” başlıklı sunumudur. Soysal sunumunda gebelikte yetersiz beslenme veya ağır iş yapmanın doğan çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini ele almıştır. Yetersiz beslenmenin fetus gelişimini yavaşlattığı ve bundan dolayı da gebelik süresini birkaç gün uzattığını ifade etmiş ve yetersiz beslenen veya ağır iş yapan annelerin çocuklarının daha cılız ve ufak doğduğunu söylemiştir.¹³⁴ Doğum sonrası bebeğin beslenmesinin önemini belirtmiş ve bunun çocuk hastalık ve ölümlerinde birinci derecede rol oynadığını vurgulamıştır. Soysal, sorunun sadece boy ve kilo olmadığını, yetersiz beslenmenin aynı zamanda çocuğun bağışıklığı, zihni gibi farklı fizyolojik etkileri de olduğuna dikkat çekmiştir.¹³⁵ Çocukların ihtiyaç duyduğu protein, yağ vb. besin grupları hakkında bilgi verdikten sonra¹³⁶ bunların eksikliği sonucunda bazı hastalıkların arttığına dikkat çekerek beslenmenin nüfus siyaseti açısından önemini vurgulamıştır.¹³⁷

Diğer bir konferans ise “Gıda, rejim ve hastalık” başlığını taşıyan Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in sunumu olmuştur. Sağlık için doğru gıdaların alınmasının, yani “*gıdalanma 'Hygiène'nin*”¹³⁸ önemiyle sunumuna başlayan Belger, gıdalara dair bilgiler vermiş¹³⁹, alınması gereken miktar ve oranları anlatmıştır.¹⁴⁰ Sonrasında obezite, gıdasızlık gibi beslenme bozukluklarını incelemiştir.¹⁴¹ Sağlıklı beslenme konusunda ise iştahın bir ölçüt olmadığını vurgulayarak “*gıda hygien'i için fennin kontrolünden geçen ve göreneğe dayanan*” bir yolun olduğunu savunan Belger, bütün doktorların bunu bilmesi ve bunun halka da anlatılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yolla insanların birçok hastalıktan korunabileceğini, “*en iyi hekim, iyi bir hayat ve gıda rejimidir*” diyerek ifade etmiştir.¹⁴² Ancak Belger'e göre beslenme rejimleri şahsi olarak ele alınmalıdır.¹⁴³ Konferansının sonunda ise, önleyici tıp açısından en verimli uygulama alanının beslenmeye bağlı hastalıklar olduğunu hatırlatmıştır. Halk

¹²⁷ Hirsch, “Üniversite”, 314.

¹²⁸ Mazhar Osman Uzman, “Tütün ve bilhassa ruha tesiri”, *Üniversite Konferansları 1941-1942*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942, 315-321.

¹²⁹ Uzman, “Tütün”, 321-322.

¹³⁰ Uzman, “Tütün”, 322.

¹³¹ Uzman, “Tütün”, 322-324.

¹³² Uzman, “Tütün”, 325-328.

¹³³ Uzman, “Tütün”, 329.

¹³⁴ Şevket Salih Soysal, “Harbin çocuk beslenme ve gelişmesi üzerinde olan tesirleri”, *Üniversite Konferansları 1942-1943*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, 41-42.

¹³⁵ Soysal, “Harbin”, 43.

¹³⁶ Soysal, “Harbin”, 43-48.

¹³⁷ Soysal, “Harbin”, 50-56.

¹³⁸ Nihat Reşat Belger, “Gıda, rejim ve hastalık”, *Üniversite Konferansları 1942-1943*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, 58.

¹³⁹ Belger, “Gıda”, 59-66.

¹⁴⁰ Belger, “Gıda”, 68-74.

¹⁴¹ Belger, “Gıda”, 75-81.

¹⁴² Belger, “Gıda”, 82.

¹⁴³ Belger, “Gıda”, 82.

sağlığı açısından doğru beslenmenin önemine dikkat çekerek sağlıklı toplumların “*kuvvetli ve azimli*”, mesailerinin de “*çok verimli olacağını*” vurgulamıştır.¹⁴⁴

Önleyici tıp açısından rutin kontrollerinin önemine dikkat çeken bir konferans ise Prof. Dr. Behçet Sabit Erduran’ın “Genç ve ihtiyarlarda prostat mevzuu ve telakkileri” başlıklı sunumudur. Burada prostat ve prostat hastalıkları ile ilgili bilgiler veren Erduran, “... *hasta iken değil, ancak sıhhatte iken tetkik edilmesi lâzımgeldiğine*” ilişkin ABD’de bulunduğu dönemde yaşadığı bir anısını anlatmıştır.¹⁴⁵

Halk sağlığı kapsamında önem taşıyan bir diğer sunum Prof. Dr. Münir Ahmet Sarpyener’in “Ortopedinin Harpte Önemi” başlıklı konferansıdır. Sarpyener, burada savaş nedeniyle ve sivil hayatta da makineleşmeye bağlı olarak bir travma-çarpma salgınından¹⁴⁶ bahsetmiştir.¹⁴⁷ Doğru tedavi ile kişilerin cepheye veya işlerine dönebileceklerini belirtmiş ve ortopedi tedavisinin yöntemine değinerek kültür-fiziğin önemini vurgulamıştır.¹⁴⁸

Beslenme ve halk sağlığı ilişkisini esas alan bir diğer konferans “Kriz zamanlarında dar gelir ile kafi besi” başlıklı Prof. Dr. Muzaffer Esat Güçhan’ın sunumudur. Yetersiz beslenme ile salgın hastalıkların ve bu hastalıkların verdiği zararların artacağını belirten Güçhan, tüberküloz ve vitamin eksikliğine bağlı hastalıkları örnek olarak göstermiştir.¹⁴⁹ Birinci Dünya Savaşı sonrasında, konunun öneminden dolayı Milletler Cemiyetinin hıfzıssıhha organizasyonunun da besi noksanlığı ve çareleri ile ilgili incelemelerde bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁰ Ardından çeşitli işlerde çalışan insanların günlük kalori ihtiyacına ve dengeli beslenme açısından hangi besin gruplarından ne ölçüde alınması gerektiğine dair bilgi vermiştir.¹⁵¹ Sunumunun devamında çeşitli vitaminlerin eksikliğine bağlı hastalıklar ile ilgili bilgiler aktarmış, beyaz ekmekle mücadeleden söz etmiş ve fiyat bilgilerini de içeren üç farklı beslenme listesi sunmuştur.¹⁵²

“Hayat ve İşitme” başlığını taşıyan ve Prof. Dr. Ekrem Behçet Tezel tarafından gerçekleştirilen bir diğer sunumda kulağa dair anatomik ve sağırlığa dair tıbbi bilgiler verildikten sonra¹⁵³ işitme sorunlarının sanayileşme ile artacağına dikkat çekilmiş ve bunun bir sosyal problem olarak ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Sunumda ayrıca meslek hastalığı olarak sağırlıktan bahsedilmiştir.¹⁵⁴ Ancak bundan önce işitmenin eğitim açısından önemi üzerinde durulmuş ve ağır işiten çocuklar için ayrı sınıfların oluşturulmasının önemi, Almanya örneği üzerinden ele alınmıştır.¹⁵⁵ Bu noktada okul hekimleri üzerine önemli bir görevin düştüğünü, onların okul hayatlarında başarısız olan çocukların bu başarısızlıklarının arkasında işitme sorunları olup olmadığını tespit etmekle yükümlü olduklarını söylemiştir.¹⁵⁶

3.9. 1943-1944 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

Bu öğretim yılında doğrudan halk sağlığı ile ilgili bir sunum olmasa da yine bu alana da temas eden bazı konferanslar verilmiştir.

Bunlardan ilki Ord. Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp tarafından sunulmuş olan “Tedavi Metodları” konferansıdır. İrdelp sunumuna ilkel kabilelerde dahi, 20. yüzyılda kabul edilen bazı kişisel ve toplumsal hijyen, yani hıfzıssıhhaya yönelik uygulamaların var olduğunu, Mısır ve Yahudi uygarlıklarında da bu konunun ele alındığını

¹⁴⁴ Belger, “Gıda”, 84.

¹⁴⁵ Behçet Sabit Erduran, “Genç ve ihtiyarlarda prostat mevzuu ve telakkileri”, *Üniversite Konferansları 1942-1943*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, 199.

¹⁴⁶ Sarpyener, yaşadığı dönemde gerek sivil hayatta gerek savaş nedeniyle fiziki travmaların çok artmasını travma-çarpma salgını olarak adlandırmaktadır.

¹⁴⁷ Münir Ahmet Sarpyener, “Ortopedinin Harpte Önemi”, *Üniversite Konferansları 1942-1943*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, 210-212.

¹⁴⁸ Sarpyener, “Ortopedinin”, 221-222.

¹⁴⁹ Muzaffer Esat Güçhan, “Kriz zamanlarında dar gelir ile kafi besi”, *Üniversite Konferansları 1942-1943*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, 223.

¹⁵⁰ Güçhan, “Kriz”, 224.

¹⁵¹ Güçhan, “Kriz”, 224-228.

¹⁵² Güçhan, “Kriz”, 229-234.

¹⁵³ Ekrem Behçet Tezel, “Hayat ve İşitme”, *Üniversite Konferansları 1942-1943*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, 236-243.

¹⁵⁴ Tezel, “Hayat”, 247-251.

¹⁵⁵ Tezel, “Hayat”, 245.

¹⁵⁶ Tezel, “Hayat”, 246.

belirtmiştir.¹⁵⁷ Ayrıca sunumunda önleyici tıp kapsamında aşı üzerinde de durmuş ve aşının tarihçesini kısaca ele almıştır.¹⁵⁸

Bu öğretim yılında halk sağlığı ile ilişkilendirilebilecek bir diğer sunum ise Ord. Prof. Dr. İhsan Hilmi Alantar'ın "Sağlam okul çocuğu" başlıklı konferansı olmuştur. Sunumunda çocuk sayısının fazlalığının gelecek açısından faydalı olduğunu belirten Alantar¹⁵⁹ çocuk eğitimi konusunu ele almıştır. Burada özel olarak beden terbiyesi üzerinde durmuş, çocukların yaşı küçükken beden eğitiminin, ergenlikle birlikte ise sporun önem kazandığını vurgulamıştır.¹⁶⁰ Son olarak da okul hekimliğinin önemi üzerinde durmuştur. Ona göre, çocuklar okula başlarken bu hekim tarafından muayene edilmelidir. Yine bu uygulamanın salgınlara karşı da önem taşıdığını belirtmiştir.¹⁶¹

Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman ise "Frengi ve sinir hastalıkları" başlıklı sunumunda bu hastalıkla toplumsal ölçekte mücadele etme yolu olarak hastalığın insanlara anlatılması ve tanıtılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁶² Sonrasında frengi hastalığının bulaşma yollarını ele almış ve bu hastalığın sadece cinsel yolla bulaşmadığını vurgulamıştır.¹⁶³ Ardından ise Avrupa ve Türkiye'de frengi hastalığına ilişkin istatistiki bilgiler aktarmış¹⁶⁴ ve sinir sistemine tutunan frengi ile ilgili bilgiler vermiştir.¹⁶⁵

Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay ise "Felçler ve korunma çareleri" başlıklı sunumunda felçler hakkında bilgi vermiş ve felç konusunda, beslenme vs. ile ilgili alınması gereken önlemler üzerinde durmuştur.¹⁶⁶ Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan ise ülkemizde bulunan sahillerden sağlık açısından faydalanılması gerektiğinden söz etmiştir. "Sahil sanatoryumları" başlıklı sunumunda çeşitli hastalıkların tedavisi ve zayıf bünyeli insanların bağımsızlıklarını güçlendirmek için sahillerde sanatoryumlar kurulmasını önermiştir.¹⁶⁷

3.10. 1944-1945 Yılı Konferanslarında Halk Sağlığı

Üniversite Konferansları'nın son yılı olan 1944-1945 öğretim yılında da çeşitli konulara ilişkin sunumlar yapılmıştır. Bunlardan ancak bir tanesi halk sağlığı alanına da değinen bir sunum olmuştur. Söz konusu konferans Ord. Prof. Dr. Sedat Tavat'ın "Mutbaktaki¹⁶⁸ inkılap" başlığını taşıyan konferansıdır. Burada Tavat, doğru bir beslenmeyle ömür uzunluğunun artacağını ve insanların daha güçlü olacağını belirterek bunun hem hijyen hem de ekonomik bir mesele olduğunu vurgulamıştır.¹⁶⁹ Beslenme ve gıdaların besin haline getirilmesi, yani pişirilmesi konusunda ayrıntılı bilgiler veren Tavat¹⁷⁰ ayrıca et ve yağ tüketimine dikkat çekmiştir. Ona göre et ile beslenen toplumlar diğerlerini hükümleri altında tutar ve ayrıca sanat ve bilim gibi alanlarda daha başarılı olurlar. Tavat, bunların yanı sıra balık, süt ve yağ tüketiminin de düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle yağ konusuna dikkat çekerek kötü yağ ile beslenmenin hastalıklara yol açacağını, bundan dolayı ülkede kaliteli yağ üretiminin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre Türkiye'de bunun koşulları vardır.¹⁷¹

¹⁵⁷ Neşet Ömer İrdelp, "Tedavi Metodları", *Üniversite Konferansları 1943-1944*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945, 30-31.

¹⁵⁸ İrdelp, "Tedavi", 35.

¹⁵⁹ İhsan Hilmi Alantar, "Sağlam okul çocuğu", *Üniversite Konferansları 1943-1944*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945, 75.

¹⁶⁰ Alantar, "Sağlam", 78-79.

¹⁶¹ Alantar, "Sağlam", 83.

¹⁶² Mazhar Osman Uzman, "Frengi ve sinir hastalıkları", *Üniversite Konferansları 1943-1944*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945, 114.

¹⁶³ Uzman, "Frengi", 116.

¹⁶⁴ Uzman, "Frengi", 116-118.

¹⁶⁵ Uzman, "Frengi", 121-125.

¹⁶⁶ Fahrettin Kerim Gökay, "Felçler ve korunma çareleri", *Üniversite Konferansları 1943-1944*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945, 146-147.

¹⁶⁷ Kâzım İsmail Gürkan, "Sahil sanatoryumları", *Üniversite Konferansları 1943-1944*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945, 152-153.

¹⁶⁸ Günümüzde "mutfak" olarak yazılan kelimenin Arapçası "matbah (مطبخ)" şeklindedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Yayına hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, 2009, 585. Buradaki "mutbak" şeklindeki kullanımı baskı hatası olabileceği gibi tercih de olabilir.

¹⁶⁹ Sedat Tavat, "Mutbaktaki inkılâp", *Üniversite Konferansları 1944-1945*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946, 178.

¹⁷⁰ Tavat, "Mutbaktaki", 178-186.

¹⁷¹ Tavat, "Mutbaktaki", 187-190.

HARUN ÇAKAN

Yıl	Yazar	Konferans Başlığı	Kategori
1935-1936	Akil Muhtar Özden	Açış Dersi	Anne-Çocuk Sağlığı ve Nüfus
1935-1936	Julius Hirsch	Anadolu'da bir Seyahat	Hıfzıssıhha Disiplini
1935-1936	Hulusi Behçet	Frengi Tarihi ve Geçirdiği Devirler	Hastalıklar
1936-1937	Fahrettin Kerim Gökay	Psikiyatrinin Tarih ve Tekâmülü	Ruh Sağlığı
1936-1937	Hugo Braun	Hastalık Âmillerinin Değişme Kabiliyeti	Hastalıklar
1936-1937	Siegfried Oberndorfer	Kanser Çıbanları ve Araştırmaları	Hastalıklar
1936-1937	Joseph İgersheimer	Kör ve Körlük Dünyası	Engellilik
1936-1937	Mazhar Osman Uzman	Uyuşturucu Maddelerin Zararları	Madde Bağımlılığı
1936-1937	Hayrullah Diker	Heroin ve Esrar	Madde Bağımlılığı
1936-1937	Akil Muhtar Özden	Afyon, Morfin ve Eroin Manileri	Madde Bağımlılığı
1937-1938	Mazhar Osman Uzman	Ruh Tıbbının İctimaiyattaki Rolü	Ruh Sağlığı
1937-1938	Wilhelm Liepmann	İctimaî Jinekolojinin Mahiyeti ve Ehemmiyeti	Anne-Çocuk Sağlığı ve Nüfus
1938-1939	Julius Hirsch	Su Hakkında	Hastalıklar
1938-1939	Hugo Braun	Haşereler Enfeksiyöz Hastalıkları Nasıl Yayarlar?	Hastalıklar
1938-1939	İhsan Alantar	Diphterié Tedavisinde Modern Usuller	Hastalıklar
1938-1939	Karl Hellmann	İnsan ve Hava Hâdiseleri	Hastalıklar
1939-1940	Neşet Ömer İrdelp	Mektedir Hıfzıssıhhatı	Hıfzıssıhha Disiplini
1939-1940	Akif Şakir Şakar	Malûl Çocuklarda Beden Terbiyesi	Ortopedi
1939-1940	Mazhar Osman Uzman	Ruh Hastalıklarında Yeni Tedavi Usulleri	Ruh Sağlığı
1939-1940	Kâzım İsmail Gürkan	İnsandan İnsana Kan Nakli	Yeni Teknik
1939-1940	Julius Hirsch	İctimaî Hıfzıssıhha	Hıfzıssıhha Disiplini
1939-1940	Sedad Tavat	Tababet İlerliyor mu?	Hıfzıssıhha Disiplini
1940-1941	Felix Haurowitz	Harp ve Yeni Gıda Maddeleri İçin Milletlerin Mücadeleleri	Beslenme
1941-1942	Sadi İrmak	Biyoloji Vakıalarının Millet Bünyesinde Rolü	Anne-Çocuk Sağlığı ve Nüfus
1941-1942	Ernst Hirsch	İlim Halinde Sigorta	Diğer
1941-1942	Fahri Arel	Vazife Görmeyen Uzuvu Aşılama Kabil mi?	Yeni Teknik
1941-1942	Akif Şakir Şakar	Harpte Ayağın Önemi	Ortopedi
1941-1942	Julius Hirsch	Üniversite Gençliği ve Tütün	Madde Bağımlılığı
1941-1942	Mazhar Osman Uzman	Tütün ve Bilhassa Ruha Tesirleri	Madde Bağımlılığı
1942-1943	Şevket Salih Soysal	Harbin Çocuk Beslenme ve Gelişmesi Üzerinde Olan Tesirleri	Beslenme

1942-1943	Nihat Reşat Belger	Gıda, Rejim ve Hastalık	Beslenme
1942-1943	Behçet Sabit Erduran	Genç ve İhtiyarlarda Prostat Mevzuu ve Telakkileri	Önleyici Tıp
1942-1943	Münir Ahmet Sarpyener	Ortopedinin Harpte Önemi	Ortopedi
1942-1943	Muzaffer Esat Güçhan	Kriz Zamanlarında Dar Gelir ile Kafi Besi	Beslenme
1942-1943	Ekrem Behçet Temel	Hayat ve İştih	Engellilik
1943-1944	Neşet Ömer İrdelp	Tedavi Metodları	Hıfzıssıhha Disiplini
1943-1944	İhsan Hilmi Alantar	Sağlam Okul Çocuğu	Anne-Çocuk Sağlığı ve Nüfus
1943-1944	Mazhar Osman Uzman	Frengi ve Sinir Hastalıkları	Hastalıklar
1943-1944	Fahrettin Kerim Gökay	Felçler ve Korunma Çareleri	Önleyici Tıp
1943-1944	Kâzım İsmail Gürkan	Sahil Sanatoryumları	Önleyici Tıp
1944-1945	Sedad Tavat	Mutbakta İnkılap	Beslenme

Tablo 1: Üniversite Konferansları'nda Halk Sağlığı ile İlgili Sunumlar

Üniversite Konferanslarının gerçekleştirildiği 10 yıllık süre içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak halk sağlığı alanına ilişkin 41 sunum yapılmıştır. Sayıları değişmekle beraber etkinliklerin devam ettiği süre boyunca her yıl halk sağlığına ilişkin sunumların yapıldığı görülmektedir. Bu alan ile ilişkilendirilebilecek en çok sunumun 1936-1937 öğretim yılında (bu yıl içerisinde yedi sunum), en az ise 1940-1941 ile 1944-1945 yıllarında (biri sunum) gerçekleştirildiği görülmektedir.

Çalışmaya dahil edilen konferansların hepsi hıfzıssıhha veya halk sağlığı alanı ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olmakla beraber ele aldıkları konulara göre bir sınıflandırma yapmak mümkün görünmüştür. Konferansların konulara göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur. Yapılan sınıflandırmada tarafımızca 11 kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler ve içerdikleri konferans sayıları şöyledir: Hastalıklar (8 konferans), Hıfzıssıhha Disiplini (5 konferans), Madde Bağımlılığı (5 konferans), Beslenme (5 konferans), Anne-Çocuk Sağlığı ve Nüfus (4 konferans), Ruh Sağlığı (3 konferans), Ortopedi (3 konferans), Önleyici Tıp (3 konferans), Engellilik (2 konferans), Yeni Teknik (2 konferans) ve diğer (1 konferans).¹⁷² Bununla birlikte, metinlerin birden fazla kategori içerisinde değerlendirilebileceğine dikkat etmek gerekmektedir. Örneğin Mazhar Osman Uzman'ın "Frengi ve Sinir Hastalıkları" başlıklı sunumu bir hastalığı ele almakla beraber, bu hastalığın bulaşma yolları üzerinde de durulmuş ve bu hastalıkla mücadelede halkın bilinçlendirilmesinin önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, sunumu "önleyici tıp" kategorisine dâhil etmek de mümkündür.

Çalışmada incelenen konferansların konu dağılımı geniş olmakla birlikte belirli alanlarda yoğunlaşmaların olduğu görülmektedir. Konu dağılımı dönemin toplumsal ve siyasal koşulları çerçevesinde anlamlandırılabilir. Üzerinde durulan konular dönemin koşullarında önemli toplumsal sorunlara yol açan hastalıklar, sağlıklı ve güçlü bir nüfus için önemli olan beslenme ve anne-çocuk sağlığı, madde bağımlılığı gibi konulardır. Bunların yanı sıra hıfzıssıhha bilim dalını ve bunun özel uygulama alanlarına dair bilgi veren sunumların da bulunduğu görülmektedir.

Hastalıklar kategorisi içerisinde değerlendirilen sunumların bazıları genel olarak salgın hastalıklar ve bunların yayılmalarını ele alan sunumlardır. Ayrıca salgın hastalıkların hava olaylarıyla ve mevsimle ilişkisini ele alan bir konferans da verilmiştir. Bunların yanı sıra, bu kategori içerisinde, hastalık etmenlerinin zaman içerisinde değişebileceğini belirten bir sunum bulunmaktadır. Hastalıklar kategorisi içerisinde diğer bazı sunumlar ise doğrudan bir hastalık ile ilgilidir. Frengi, difteri ve kanser ele alınan hastalıklar arasındadır.

¹⁷² Sınıflandırmada konferans sunum ve metinlerinin içerikleri esas alınmış, sunum içerisinde halk sağlığı veya hıfzıssıhha konusuna hangi açıdan değinildiğine göre yapılmıştır. Bununla birlikte farklı kategoriler oluşturarak çeşitli sınıflandırmaların yapılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Konferanslarda bilim dalı olarak hıfzıssıhha disiplinine önem verilmiştir. Söz konusu metinler disiplinin önemini, yöntemini ve alanlarını tanıtmaya yönelik sunumlardır. Ayrıca alanının tarihçesine değinen bir sunum da bulunmaktadır.

Uyuşturucu, alkol ve sigarayı da içeren madde bağımlılığı konusu, üzerinde farklı yıl ve sunumlarda durulan bir diğer konu olmuştur. Çeşitli sunumlarda bu tür maddelerin bireysel sağlık, halk sağlığı, gelecek nesiller üzerine irsi etkisi ve olayın ekonomik ve ahlaki boyutları ele alınmıştır.

Konferanslar arasında nüfus ve bu kapsamda anne ve çocuk sağlığı ve ölümleri üzerinde durulmuş olan başka bir konudur. Bu konu, çeşitli sunumlarda hem genel olarak hem de somut olarak lohusalık humması hastalığı üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca, bu kapsamda, çocukların beden eğitimi, günlük yaşantıları ve okul hekimliğinin önemini vurgulayan "Sağlam okul çocuğu" başlıklı sunum da mevcuttur. Nüfus meselesi ile de ilgili olan birtakım sunumlar ise beslenme ile ilgili konferanslardır. Bu konunun sunumlar içerisinde üzerinde çokça durulduğu görülmektedir.

Ayrıca ruh sağlığı, ortopedi ve önleyici tıp kategorileri altında sınıflandırılacak sunumlar da yapılmıştır. Bunların dışında konferans dizisi içerisinde yer alan ve bu çalışmada engellilik ve yeni teknik altında sınıflandırılan sunumların bazıları doğrudan halk sağlığı ile ilgili olmamakla beraber dolaylı olarak halk sağlığı alanı ile ilişkilendirilebileceğinden burada yer verilmiştir. Ayrıca "Diğer" kategorisi içerisinde yer verilen bir sunum bulunmaktadır. Bu sunum, bir hekim tarafından değil bir hukukçu tarafından yapılmıştır. Tıbbi açıdan halk sağlığı konusunu ele almamakla beraber halk sağlığının sigortacılık açısından önemini vurgulamasından dolayı çalışmaya dâhil edilmiştir.

Ancak çevre kirliliği gibi halk sağlığı açısından önemli bir konunun üzerinde durulmadığı görülmektedir. Bu konunun, her ne kadar halk sağlığı açısından önemli olsa da konferansların düzenlendiği dönemin Türkiye'sinde henüz öncelikli bir sorun oluşturmadığı ve bundan dolayı da üzerinde durulmadığı değerlendirmesini yapmak mümkün görünmektedir.

Ele alınan konuların dağılımında yıllara göre bir değişim görülmektedir. Üniversite Konferansları çerçevesinde beslenme konusuna değinen ilk konferans, etkinliklerin 6. yılı olan 1940-1941 yılında Felix Hauowitz tarafından yapılan "Harp ve Yeni Gıda Maddeleri İçin Milletlerin Mücadeleleri" başlıklı sunumdur. Sonraki yıllarda da beslenme konusunu ele alan farklı sunumlar yapılmıştır.

Beslenme konusunun ele alınmaya başlanması II. Dünya Savaşı'na denk düşmektedir. Bu durum, ülkenin ve genel olarak dünyanın içinde bulunduğu koşulların işlenen konuları etkilediğini göstermektedir. Savaş ile beraber yaşanan ve yaşanması muhtemel olan yoksulluk ve kıtlıktan kaynaklı beslenme sorunları, bunların sağlık açısından önemi bu bağlamda Üniversite Konferanslarında yer bulmuştur. Yine savaş yılları içerisinde ortopedinin travma yaralanmalarındaki önemini belirten sunum bu noktaya ilişkin bir diğer örnektir.

Üniversite Konferanslarında ele alınan halk sağlığı konularının dağılımı kadar bu konulara yaklaşım da değerlendirilmesi gereken bir noktadır. Konferanslarda öne çıkan konuların önde gelenleri hastalıklar olmakla beraber, Türkiye'de ciddi bir sorun oluşturan verem, trahoma gibi hastalıklara yönelik acil ve somut çözüm önerileri sunan veya bu hastalıklarla doğrudan temas ve mücadele eden kişilere yönelik tıbbi tavsiyeler içeren bildirimler azdır. Somut bilgi ve öneri içeren metinler arasında difteride serum uygulamasına dair bilgiler veren bildiri sayılabilir. Hastalıklarla ilgili diğer sunumlar ise hastalıkları genel olarak ele alan veya çeşitli hastalıkların yayılması veya zaman içerisinde etkenlerinin değişimi gibi daha kuramsal düzeyde inceleyen metinlerdir. Diğer konular ise yine ağırlıklı olarak kuramsal ve genel bir yaklaşım içerisinde işlenmektedir. Bunun nedenleri arasında söz konusu konferansların İstanbul'da gerçekleştirilmesi ve hedeflenen dinleyicilerinin üniversite hoca ve talebelerinden ve ilgi duyan İstanbul halkından meydana gelmesiyle ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Öte yandan hedef kitle sadece hekim veya tıp fakültesi öğrencileri de değildir. Dinleyici kitlesinin bu niteliğinden dolayı sunumların, geniş halk kitlelerini veya yerelerde somut sorunlarla mücadele eden hekim, yerel yönetici gibi kişilerin doğrudan faydalanabileceği bilgiler içermekten ziyade, daha genel ve kuramsal bir düzeye sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.

Öte yandan konferansların 1935-1936 öğretim yılı itibarıyla başlamış olması ve bu yıllarda salgın hastalıklarla mücadelede yöntemlerin belirlenmiş ve belirli ölçüde başarıların elde edilmiş olması da konu seçimi ve konulara yaklaşım üzerinde etkili olmuş olabilir. Örneğin çiçek hastalığı ile mücadelede 1930 yılında rutin

aşılama başlamış¹⁷³; sıtma ile mücadelede, sonraki yıllarda devam etmekle beraber, 1935 yılına gelindiğinde önemli bir mesafe kat edilmiştir.¹⁷⁴ Salgın hastalıklarla mücadelede geline nokta 1938 yılında yayımlanmış olan *On Beşinci Yıl Kitabı*'nda ise şu sözlerle dile getirilmiştir: “Bugün yurdumuzda bulaşıcı ve salgın hastalıklar, diğer memleketlerdeki normal seviyesinden yukarı çıkmaması salgın hastalıklarla yapılmakta olan mücadelenin müspet bir neticesidir.”¹⁷⁵ Elde edilmiş olan bu başarılar, konferanslarda anılan hastalıklar veya bunlarla mücadelede takip edilecek yollar üzerinde durulmamasının bir nedeni olabilir.

Üniversite Konferansları kapsamında gerçekleştirilen ve doğrudan veya dolaylı olarak hıfzıssıhha ile ilgili olan sunumlar değerlendirildiğinde bunların devletin sağlık alanındaki mücadelesine hizmet ettiği söylenebilir. Sunumların genel olarak niteliği kişilere yönelik somut öneriler şeklinde olmasa da, devletin üniversiteye yüklediği aydınlatma ve bilgilendirme görevine uygun olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Öte yandan devlet düzeyinde alınabilecek bazı önlemlere de işaret edilmekte, örneğin madde bağımlılığı konusunda somut öneriler yapılmakta, bu yönüyle de sağlık siyasetinin oluşumuna da katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma 1935-1945 yılları arasında İstanbul Üniversitesi tarafından düzenlenen Üniversite Konferanslarında, devletin önemli bir mücadele sahasını oluşturan hıfzıssıhha veya halk sağlığı konusunun ne ölçüde ve nasıl ele alındığını belirlemeye çalışmıştır. Elde edilen bulgular konferanslarda toplamda 200'ün üzerinde sunum yapıldığını, bunlardan 41 tanesinin ise doğrudan veya dolaylı olarak hıfzıssıhha konularına değinen sunumlar olduğunu göstermektedir. Sayılar değişmekle birlikte halk sağlığı, etkinliklerin devam ettiği her yıl ele alınan bir konu olmuştur. Bu veriler ışığında bakıldığında hıfzıssıhha konusunun Üniversite Konferanslarında önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu durum, sağlık meselesine büyük önem veren dönemin devlet siyaseti ve anlayışı ile uyumludur.

Konferanslar içerisinde hıfzıssıhha veya halk sağlığı alanını ilgilendiren çeşitli konulara dair bildiriler sunulmuştur. Burada öne çıkan konular arasında hastalıklar, hıfzıssıhha disiplini, beslenme, madde bağımlılığı ve anne-çocuk sağlığı ve nüfus bulunmaktadır. Ancak halk sağlığı bağlamında önemli sayılabilecek bazı konulara, örneğin çevre kirliliği gibi, hiç yer verilmediği de dikkat çekmektedir.

Konferansların niteliğine bakıldığında sunum konularının ağırlıklı olarak genel ve kuramsal bir düzlemde işlendiği görülmektedir. Pratik öneri sunan bildiriler de bulunmakla birlikte istisna sayılabilecek sayıdadır. Bu durumun nedenini, etkinliklerin ülkenin entelektüel merkezlerinden biri olan dönemin tek üniversitesinde yapılmış olması ve buna bağlı olarak da hedeflenen dinleyici kitlesinin bileşimi ile ilgili olduğunu düşünülmektedir. Söz konusu değerlendirmenin doğruluğunu belirlemek açısından hıfzıssıhha konusunun İstanbul Üniversitesi'nin çeşitli illerde gerçekleştirdiği Üniversite Haftası etkinlikleri kapsamındaki konferanslarda ele alınıp alınmadığı, ele alındıysa Üniversite Konferanslarındaki tutumla karşılaştırılması faydalı olacaktır. Ayrıca aynı yıllarda gerçekleştirilen Milli Türk Tıp Kongrelerinde yapılan sunumlarla karşılaştırmalı bir inceleme de bu çalışmada varılan sonuçları değerlendirmek açısından yararlı olacaktır.

Hedef kitlenin niteliğinin yanı sıra sunumların somut öneri yerine daha genel ve kuramsal düzlemde olmasının bir diğer nedeninin ise etkinliklerin düzenlendiği tarih olduğu düşünülmektedir. Konferansların düzenlendiği tarih itibarıyla ülkede büyük bir sorun olan salgın hastalıklarla mücadele yönteminin belirlenmiş ve belirli ölçüde başarıların elde edilmiş olması da etkili olmuş olabilir.

Konferanslar, Üniversite'nin aydınlatma ve bilgilendirme görevini üstlendiğini göstermektedir. Ele alınan konuların ülkenin ve genel olarak dünyanın içinde bulunduğu koşullara göre değişmesi de bu görevi benimsediğinin bir göstergesidir. Bu durum II. Dünya Savaşı yıllarında beslenme gibi konulara yönelmesinin nedenidir.

Bu çalışma, Üniversite Konferanslarında her ne kadar ağırlıklı olarak kuramsal ve genel bir yaklaşım sergilenmiş olsa da hıfzıssıhha meselesinin geniş ölçekte yer aldığını, devletin bu alandaki mücadelesine Üniversite'nin düzenlediği konferansları aracılığıyla destek verdiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışma, hem üniversite tarihine hem de halk sağlığı tarihine bir katkı sunmaktadır. Ancak konferanslarda hıfzıssıhha veya halk sağlığı alanına gösterilen yaklaşımın dönemin sağlık politikaları ile ilişkisinin incelenmesi bu

¹⁷³ Özkaya, “Cumhuriyet döneminde”, 82.

¹⁷⁴ Karacaer Çakır, “Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı”, 217.

¹⁷⁵ *On Beşinci Yıl Kitabı*, 335.

çalışmanın kapsamını aşmasından dolayı ele alınmamış olmakla beraber dönemin aydınlatılması açısından faydalı olacaktır. Öte yandan Türkiye'deki halk sağlığına yönelik yaklaşımın dönemin diğer ülkelerdeki yaklaşımı ile karşılaştırılması da araştırılması gereken bir konudur.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Telif Eserler

Akagündüz, Ümüt. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletinin Sağlık Bilgisini Halka Ulaştırma Çabası", *Atatürk Yolu Dergisi*. 73 (2023): 1-24.

Aksakal, Halil İbrahim. "Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 27/1 (2017): 219-232.

Alantar, İhsan Hilmi. "Diphterié Tedavisinde Modern Usuller", *Üniversite Konferansları 1938-1939*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939: 89-95.

Alantar, İhsan Hilmi. "Sağlam okul çocuğu", *Üniversite Konferansları 1943-1944*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945: 75-84.

Arel, Fahri. "Vazife görmeyen bir uzvun yerine bir diğerini aşlamak kabil midir?", *Üniversite Konferansları 1941-1942*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942: 182-198.

Arıkan, Ayten. *Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.

Behçet, Hulusi. "Frengi tarihi ve geçirdiği devirler", *Üniversite Konferansları 1935-1936*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 240-277.

Belger, Nihat Reşat. "Gıda, rejim ve hastalık", *Üniversite Konferansları 1942-1943*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944: 58-84.

Bilsel, Cemil. "Önsöz", *Üniversite Konferansları 1935-1936*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: III.

Bilsel, Cemil. "Rektör Cemil Bilsel'in 1937-1938 Ders Yılına Açış Nutku", *Üniversite Konferansları 1937-1938*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939: 3-11.

Braun. "Hastalık âmillerinin değişme kabiliyeti", *Üniversite Konferansları 1936-1937*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 52-59.

Braun, H. "Haşereler Enfeksiyöz Hastalıkları Nasıl Yayarlar?", *Üniversite Konferansları 1938-1939*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939: 78-88.

Coşğun Kandal, Sena. "'Çocuklar, gördüğünüz her sivrisineği öldürünüz!' Erken Cumhuriyet Dönemi'nde sıtma ile mücadelede eğitim (1923-1948)", *Turkish History Education Journal*. 11/1 (2022): 74-90.

Çakmak, Fevzi. "Cumhuriyet Türkiye'si'nin Sağlık Politikası ve Uygulamaları (1923-1973)", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye (2023): 324-353.

Demir, Remzi. "1920 - 2010 Yılları Arasında Türkiye'de Bilim (Bir Tarihsel Yorum Denemesi)", *Cumhuriyet ve Bilim Kongre Bildirileri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Eki*. (2009): 1-59.

Demirden, Süleyman Furkan, Kadir Alptekin, Ilgın Kıymız Geboloğlu, Suphi Ş. Öncel. "Dünden bugüne Türkiye'de aşılama ve aşı üretiminin tarihçesi", *Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi* 52/4 (2022): 247-264.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Yayına hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, 2009.

Diker, Hayrullah. "Heroin ve Esrar", *Üniversite Konferansları 1936-1937*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 245-256.

- Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi 4 - İstanbul Üniversitesi (1933-1946)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Erdemir Demirhan, Ayşegül. "Türk Tıp Tarihinde 19. Yüzyılda ve Cumhuriyet Döneminde On İki Türk Hekimi ve Bazı Sonuçlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 122/241 (2019): 281-292.
- Erduran, Behçet Sabit. "Genç ve ihtiyarlarda prostat mevzuu ve telakkileri", *Üniversite Konferansları 1942-1943*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944: 194-209.
- Gökay, Fahrettin Kerim. "Psişiyatrinin tarih ve tekâmülü", *Üniversite Konferansları 1936-1937*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 30-51.
- Gökay, Fahrettin Kerim. "Felçler ve korunma çareleri", *Üniversite Konferansları 1943-1944*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945: 141-147.
- Güçhan, Muzaffer Esat. "Kriz zamanlarında dar gelir ile kâfi besî", *Üniversite Konferansları 1942-1943*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944: 223-235.
- Gürkan, Kâzım İsmail. "İnsandan İnsana Kan Nakli", *Üniversite Konferansları 1939-1940*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940: 187-200.
- Gürkan, Kâzım İsmail. "Sahil sanatoryumları", *Üniversite Konferansları 1943-1944*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945: 148-153.
- Haurowitz, F. "Harp ve yeni gıda maddeleri için milletlerin mücadelesi", *Üniversite Konferansları 1940-1941*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1941: 102-114.
- Hellmann, Karl. "İnsan ve Hava Hâdiseleri", *Üniversite Konferansları 1938-1939*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939: 117-128.
- Hirsch, Ernst E. "İlim Halinde Sigorta", *Üniversite Konferansları 1941-1942*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942: 74-89.
- Hirsch, Julius. "Anadoluda bir seyahat", *Üniversite Konferansları 1935-1936*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 85-106.
- Hirsch, Julius. "Su hakkında", *Üniversite Konferansları 1938-1939*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939: 52-68.
- Hirsch, Julius. "İçtimâî Hıfzıssıhha". *Üniversite Konferansları 1939-1940*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940: 268-283.
- Hirsch, Julius. "Üniversite Gençliği ve Tütün", *Üniversite Konferansları 1941-1942*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942: 305-314.
- Irmak, Sadi. "Biyoloji vakıalarının millet bünyesinde rolü", *Üniversite Konferansları 1941-1942*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942: 61-73.
- İgersheimer. "Kör ve Körlük Dünyası", *Üniversite Konferansları 1936-1937*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 169-181.
- İrdelp, Neşet Ömer. "Tedavi Metodları", *Üniversite Konferansları 1943-1944*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945: 28-38.
- İrdelp, Neşet Ömer. "Mektep Hıfzıssıhhatı", *Üniversite Konferansları 1939-1940*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940: 24-33.
- Kalaycıoğulları, İnan. "Cumhuriyet Dönemi'nde Bilim ve Teknoloji Politikalarının Oluşumunda Alman Bilim Adamlarının Rolü ve Etkisi", *İkinci vatan ve Ankara Üniversitesi (1933-1970)*. Ed. Kasım Karakütük. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016: 101-130.
- Kalaycıoğulları, İnan. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Bilim - II*. İstanbul: Muhayyel, 2020.
- Kalemli, Hüseyin. "Cumhuriyet Dönemi Hutbelerinde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Meselesi", *Düşünce Dünyasında Türkiz*. 11/55 (2022): 45-62.
- Karacaer Çakır, Gül. "Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı Politikalarında Bulaşıcı Hastalıklar 1920-1940", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 53 (2021): 202-228.
- Kırcıoğlu, Nuri Fudayl ve Ayşegül Komsuoğlu. "Türk Yükseköğretiminde Üniversite Yeniden Yapılanırken "İlmi Yurda Götürmek": Üniversite Haftaları Örneği", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 41 (2022): 1-29.

- Liepmann. "İçtimaî Jinekolojinin mahiyeti ve ehemmiyeti", *Üniversite Konferansları 1937-1938*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939: 207-215.
- Malche, Albert. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.
- Oberndorfer. "Kanser çıbanları ve kanser araştırmaları", *Üniversite Konferansları 1936-1937*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 60-70.
- On Beşinci Yıl Kitabı*. Yayına Hazırlayan: Cumhuriyet Halk Partisi, 1938.
- Özden, Akil Muhtar. "Açış Dersi", *Üniversite Konferansları 1935-1936*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 14-23.
- Özden, Akil Muhtar. "Afyon, Morfin ve Heroin Manileri", *Üniversite Konferansları 1936-1937*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 293-300.
- Özkaya, Hilal. "Cumhuriyet döneminde bulaşıcı hastalıklarla mücadele", *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*. 20/2 (2016): 77 - 84.
- Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:422. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1973.
- Sarpyener, Münir Ahmet. "Ortopedinin Harpte Önemi", *Üniversite Konferansları 1942-1943*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944: 210-222.
- Sınmaz Sönmez Cahide, Reyhan Erdenanar. "Atatürk Dönemi'nde Frengi İle Mücadele", *Atatürk Yolu Dergisi* 71 (2022): 256-274.
- Soysal, Şevket Salih. "Harbin çocuk beslenme ve gelişmesi üzerinde olan tesirleri", *Üniversite Konferansları 1942-1943*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944: 39-57.
- Şakar, Akif Şakir. "Malûl Çocuklarda Beden Terbiyesi", *Üniversite Konferansları 1939-1940*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940: 80-100.
- Şakar, Akif Şakir. "Harpte Ayağın Önemi", *Üniversite Konferansları 1941-1942*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942: 199-208.
- Tavat, Sedad. "Tababet İlerliyor mu?", *Üniversite Konferansları 1939-1940*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940: 297-311.
- Tavat, Sedad. "Mutfakta inkılâp", *Üniversite Konferansları 1944-1945*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946: 177-193.
- Tekir, Süleyman. "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 65 (2019): 407-430.
- Tezel, Ekrem Behçet. "Hayat ve İşitme", *Üniversite Konferansları 1942-1943*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944: 236-251.
- Uzman, Mazhar Osman. "Uyuşturucu maddelerin zararları", *Üniversite Konferansları 1936-1937*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937: 234-244.
- Uzman, Mazhar Osman. "Ruh tıbbının içtimaiyattaki rolü", *Üniversite Konferansları 1937-1938*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939: 49-59.
- Uzman, Mazhar Osman. "Ruh Hastalıklarında Yeni Tedavi Usulleri", *Üniversite Konferansları 1939-1940*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940: 149-186.
- Uzman, Mazhar Osman. "Tütün ve bilhassa ruha tesiri", *Üniversite Konferansları 1941-1942*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942: 315-334.
- Uzman, Mazhar Osman. "Frengi ve sinir hastalıkları", *Üniversite Konferansları 1943-1944*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945: 114-125.
- Üniversite Konferansları 1935-1936*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937.
- Üniversite Konferansları 1936-1937*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937.
- Üniversite Konferansları 1937-1938*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939.
- Üniversite Konferansları 1938-1939*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1939.
- Üniversite Konferansları 1939-1940*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940.

Üniversite Konferansları 1940-1941. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1941.

Üniversite Konferansları 1941-1942. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942.

Üniversite Konferansları 1942-1943. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944.

Üniversite Konferansları 1943-1944. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945.

Üniversite Konferansları 1944-1945. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946.

İnternet Kaynakları

<https://istanbultip.istanbul.edu.tr/tr/content/dahili-tip-bilimleri/8.halk-sagligi-anabilim-dali>. Erişim 07.01.2025.

<https://sozluk.gov.tr/>. Erişim 05.05.2025.

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5.pdf>. Erişim 05.05.2025.

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/384.pdf>. Erişim 05.05.2025.

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1489.pdf>. Erişim 05.05.2025.

<https://www.saglik.gov.tr/TR-11492/tarihce.html>. Erişim 07.01.2025.